

Teories i mètodes per estudiar les migracions històriques

RESUM

Aquest article intenta aproximar-nos als moviments migratoris incidint en què són les migracions, les principals teories sobre les migracions —partint de les formulacions clàssiques i acabant amb les revisions d'aquests enfocaments— i alguns exemples dels estudis de les migracions a partir del microanàlisi per acabar presentant-nos una metodologia per estudiar aquest fenomen interdisciplinar.

RESUMEN

Este artículo intenta aproximarnos a los movimientos migratorios incidiendo en que son las migraciones, las principales teorías sobre las migraciones —partiendo de las formulaciones clásicas y terminando con las revisiones de estos enfoques— y algunos ejemplos de los estudios de las migraciones a partir del microanálisis para acabar presentándonos una metodología para estudiar este fenómeno interdisciplinar.

ABSTRACT

This his article tries to approach the migratory movements, focusing on what migrations are, the main theories about migrations - based on classical formulations and ending with the revisions of these approaches - and some examples of migration studies based on microanalysis Finally, presenting a methodology to study this interdisciplinary phenomenon.

Paraules clau: migracions, emigració, immigració, microanàlisi, seguiments nominatius.

Palabras clave: migraciones, emigración, inmigración, microanálisis, seguimientos nominativos.

Keywords: migrations, emigration, immigration, microanalysis, nominal follow-up.

Carles Millàs i Castellví, nat el 1960 a Pallejà (Baix Llobregat), és Doctor en Demografia per la UAB; Llicenciat en Grau en Història Moderna per la UB i Llicenciat en Història Moderna, Llicenciat en Geografia i Història General i Diplomant en Professorat d'EGB per la UB. És autor, entre altres, d'*Estudi demogràfic de la parròquia de Santa Eulàlia del Papiol (1565-1799)*, *Els altres catalans dels segles XVI i XVII*, *Migracions històriques a escala municipal: Olesa, 1581-1930...* Actualment, exerceix de professor de secundària i batxillerat i col·labora amb el CED de la UAB.

Teories i mètodes per estudiar les migracions històriques

Carles Millàs i Castellví

Centre d'Estudis Demogràfics-Universitat Autònoma de Barcelona

*carles.millas.castellvi@gmail.com

Teories i mètodes per estudiar les migracions històriques

“Uno de los principales problemas con que nos encontramos los investigadores de los fenómenos migratorios, es la ausencia de un corpus teórico único y global, bajo cuyos postulados alcanzar un conocimiento lo suficientemente satisfactorio de dicho fenómeno. No existe una teoría general de las migraciones, no hay un modelo único para investigar dicho fenómeno, ni una metodología adecuada que abarque toda la complejidad del mismo. Al contrario, al acercarnos al estudio del fenómeno migratorio, lo primero que observamos es la existencia de una gran pluralidad en el corpus teórico, de diferentes enfoques que abordan las migraciones desde marcos teóricos y perspectivas diferentes, y que resultan, al menos aparentemente, hasta contrapuestos”.

Rocío García, 2005.

Si llegim aquesta referència ens adonem que no hi ha una teoria general entorn de les migracions, ni hi ha un model únic per a investigar aquest fenomen i, fins i tot, no hi ha tampoc una metodologia adequada que aglutini llur complexitat. En endinsar-nos en una investigació entorn els moviments migratoris observem una gran heterogeneïtat d'enfocaments des de diversos camps de les ciències socials i de la salut que han intentat donar resposta a moltes qüestions: ¿quants migren?, ¿qui migra?, ¿perquè migren?, ¿perquè trien aquella destinació?, ¿quins són els efectes de la migració sobre els propis migrants?, ¿quins són els efectes en el territori d'arribada?, ¿quins són els efectes sobre el territori de partida?... Aquestes preguntes, i d'altres que s'ometen, no amaguen una realitat concreta: la mobilitat de la població és un fenomen que respon a la necessitat humana i que depèn de la voluntat, individual o col·lectiva, dels migrants.

Així, no és estrany copsar que des de les diverses branques de les ciències socials s'hagi volgut donar resposta a les diferents qüestions. Des de l'economia s'intenta explicar les raons que determinen l'acció de migrar i copsar l'impacte de la migració en l'aspecte econòmic del lloc de procedència i el lloc d'arribada [García, 2005; Sutcliffe, 1998; Gurak i Caces, 1998; Nadal i Giralt, 1955, 1960...]. Sociològicament, es pretén explicar la forma en què el funcionament col·lectiu als llocs d'arribada influeix en la decisió de migrar del país de sortida alhora que exposa el grau d'integració dels nouvinguts en llur destinació [Gurak i Caces, 1998; Reclons, 1998; Sentís, 1994; Fargas, 1990...]. Políticament, entre altres aspectes, es fa esment a l'impacte de les migracions en la vida política i el reguitzell de lleis i acords internacionals que comporten els desplaçaments de població [Rosental, 2006; Fargas, 2003; Termes, 1984; Schwartz, 1973...].

Antropològicament s'ha aplicat la teoria antropològica i llurs mètodes per a proporcionar una millor comprensió dels fenòmens demogràfics, en general, i migratoris en particular [Bernardi i Hutter, 2007]. Filosòficament, el debat gira entorn les qüestions relacionades amb la justícia de les regles que controlen les migracions [Almazán, 2000 i 2008; Gras, 1988, 1993...]. Demogràficament s'analitza l'efecte de la migració sobre l'estructura de la població segons l'edat i el sexe i, també, sobre llur dinàmica [Grau i Puig, 2004, 2005a...; Alter, 1999; Corsini, 1993; Gómez, 1992; Gual, 1991a, 1991b...; Cabré, 1989, 1990...]. I, fins i tot, des del camp de la medicina també s'han interessat sobre els fenòmens migratoris [Tizón, 1993; Massons, 1984 i 1987; Tomàs, 1988 i Miret, 1993].

Aquest interès multidisciplinari d'un mateix fenomen ens fa creure que la mobilitat de la població, és a dir les migracions, sembla ser una qüestió difícil de pair perquè és un fenomen polifacètic que requereix de diferents disciplines per donar explicacions concretes als fets estudiats. En aquest sentit, J. Silvestre (2002) afirma que les migracions són un objecte d'estudi transversal en el qual les causes i les conseqüències afecten i estan, alhora, influïdes per diversos components de la societat; mentre que A. Micolta (2005) sosté que les causes i els efectes de les migracions suposen camps fecunds de recerca que contribueixen al saber acumulat de diferents disciplines de les ciències socials, i J. Arango (1985) havia anat més enllà assenyalant que hi havia importants carències en el desenvolupament teòric de l'àrea, que dificultaven llur comprensió, fruit alhora, d'altres factors com l'ambigüitat conceptual del fenomen, la dificultat de la seva mesura i el seu caràcter polifacètic i interdisciplinari. Aleshores, caldria començar definint el concepte i després presentar les diferents teories, per acabar parlant dels estudis sobre migracions.

1. Què són les migracions?

Etimològicament, la paraula migració prové del verb llatí *migrare*, que vol dir anar d'un lloc a un altre, marxar; per tant, és l'acció de migrar. O sigui, els fluxos migratoris o migracions són, doncs, els desplaçaments de persones que se'n van d'un lloc a un altre –emigració– i que hi arriben –immigració–. Una accepció demogràficament acceptada del mot migració és el canvi espacial significatiu fet per una població. És així, si més no com s'expressa Zelinsky (1997:148) quan diu:

“La migració genuïna representa un canvi perceptible i simultani en la localització espacial i social”.

I, en aquesta línia, J. Arango (1985:9), després d'afirmar que hi ha diverses definicions del concepte migració, ens suggereix aquesta:

“*Los desplazamientos o cambios de residencia a una cierta distancia que debe ser «significativa» y con un carácter «relativamente permanente» o con cierta voluntad de permanencia*”.

Posteriorment, D. Courgeau (1988:3) ofereix una definició més àmplia i, alhora, ambigua del concepte migració:

“... el conjunt de desplaçaments en l'espai físic, d'individus o de grups d'individus, sigui quina sigui la seva duració i la distància dels desplaçaments”.

Demogràficament, aquesta definició anterior inclou tots els tipus de mobilitat, per la qual cosa cal aprofundir i matisar. Així, aquest doble pla espai/temps que és característic i diferencial de les migracions, si hom modifica té importants conseqüències en la pròpia definició de migració i, per descomptat, en llur mesura estadística; per tant, una migració es pot definir, segons J. Vinuesa i altres (1994:130), com:

“un cambio de residencia desde una unidad espacial de rango administrativo hacia otra, en un intervalo de tiempo medido a priori”.

Amb la qual cosa, cal discernir entre mobilitat espacial, o capacitat de desplaçar-se en l'espai, i migració, que implica un canvi de lloc de residència i té una repercussió directa en l'estructura demogràfica d'una població [Vinuesa (ed.), 1994:127-128].

En aquesta línia, de la demarcació geogràfica administrativa i, especialment, la qüestió temporal, s'expressa, L. Oso (1998:33):

“Desde el punto de vista demográfico, se suele denominar migración al desplazamiento que trae consigo el cambio de residencia del individuo, de un lugar de origen a uno de acogida y que conlleva el traspaso de divisiones geográficas administrativas, bien sea al interior de un país (regiones, provincias, municipios) o entre países. Se habla de estadías no inferiores a un año, sin embargo la medición está determinada por la definición que al respecto haga cada país”.

L. Grinberg i R. Grinberg (1984:29) aprofundeixen en la qualificació dels migrants i afirmen que:

“La migración que da lugar a la calificación de las personas como emigrantes o inmigrantes, es aquella en la cual el traslado se realiza de un país a otro, o de una región a otra la suficientemente distinta y distante, por un tiempo suficientemente prolongado como para que implique vivir en otro país, y desarrollar en él las actividades de la vida cotidiana”.

Seguint aquesta definició, J. Tizón i altres (1993), per la seva banda, donen més èmfasi a l'espai, ampliant aquesta definició als processos migratoris de llarga i mitjana distància internacionals, tenint en compte, també, els aspectes psicològics i psicosocials, perquè són, segons ells, un factor de risc.

I, des d'un vessant econòmic, J. Cardelús i À. Pascual (1979:50) defensaven que qualsevol intent d'explicació dels moviments migratoris hauria de partir necessàriament d'una caracterització del sistema econòmic on es dona i, basant-se en aquesta premissa, afirmen que:

“... los movimientos migratorios son desplazamientos de población entre zonas que reciben una atención diferente en cuanto a localización de actividades económicas, sea por su distinta dotación en recursos naturales o capacidad productiva creada. Esta interpretación de la movilidad de la población tiene en cuenta únicamente los aspectos más aparentes de la realidad y comporta dos limitaciones teóricas importantes, estrechamente relacionadas porque tiene un origen común: la no consideración de las relaciones sociales”.

A aquesta nova aportació i reafirmant les anteriors, C. Giménez (2003:20) afegeix la satisfacció de necessitats com un propòsit que dóna alè a les persones a canviar de lloc de residència:

“Una migración es el desplazamiento de una persona o conjunto de personas desde su lugar habitual de residencia a otro, para permanecer en él más o menos tiempo, con la intención de satisfacer alguna necesidad o conseguir una determinada mejora”.

En canvi, C. Blanco (2000:17) afirma que les migracions són un procés que abasta tres processos alhora “l'emigració, la immigració i el retorn”, i que en aquests tres processos s'han de tenir present tres criteris que defineixen el fenomen: el criteri espacial “el moviment ha de produir-se entre dues delimitacions geogràfiques significatives (com són els municipis, les províncies, les regions o els estats)”, el criteri temporal

–el desplaçament ha de ser perllongat en el temps, no esporàdic– i el criteri social –el moviment ha de ser un canvi significatiu d'indret, físic i social–:

“Las migraciones serán consideradas como los movimientos que supongan para el sujeto un cambio de entorno político administrativo, social y/o cultural relativamente duradero; o, de otro modo, cualquier cambio permanente de residencia que implique la interrupción de actividades en un lugar y su reorganización en otro. Por contra, no son considerados migraciones los desplazamientos turísticos, los viajes de negocios o de estudio, por su transitoriedad y no implicación de reorganización vital, o los cambios de residencia dentro de un mismo municipio...”.

Una altra definició derivada d'aquesta darrera, i síntesi de les anteriors, ens la dóna, amb una perspectiva sociològica, A. Micolta (2005:62):

“El fenómeno migratorio constituye un proceso complejo que por su extensión en el tiempo y en el espacio, no sólo abarca diferentes subprocesos sino que también afecta diferentes sujetos y colectivos humanos, configurando de esta manera, un vasto campo de análisis sociológico”.

Però, sense menystenir cap de les anteriors definicions, ans al contrari agrupant-les, M. Arbaiza (1994:96) subscriu que les tesis tradicionals sobre les raons que animen a una població a deixar el seu lloc de residència i trencar la inèrcia vital de la permanència i estabilitat geogràfica ens porten a un conjunt de forces externes a l'individu i alienes a la seva pròpia voluntat que semblen conduir-lo a abandonar llur localitat natal; emperò, aquesta mateixa autora, sosté que si bé és cert que en alguns casos els desplaçaments geogràfics obeeixen a raons econòmiques, també ho és que les circumstàncies socials influeixen en la presa de decisió de migrar i, fins i tot, afegeix, que hi ha altres factors psicològics i culturals, fruit de la percepció que en tinguin els migrants sobre la seva situació de partida i d'arribada. Per tot plegat, i des d'aquesta perspectiva aquesta autora afirma que:

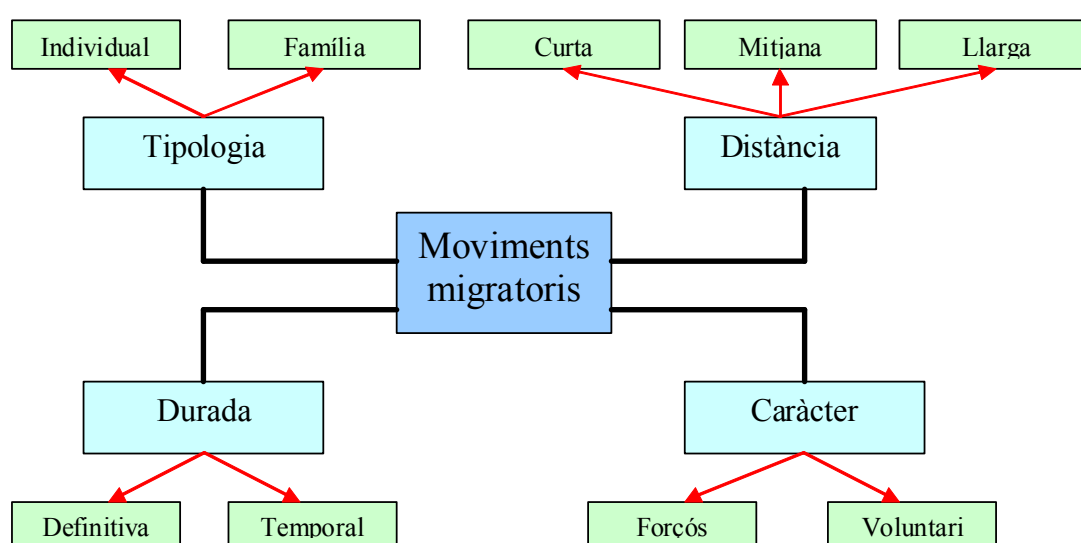
“la naturaleza de los movimientos migratorios y sus consecuencias sociales están estrechamente relacionados con el estudio de las necesidades familiares”.

Veiem, doncs, que aquestes definicions, i moltes altres¹, amaguen una certa ambigüïtat, provocada pel propi caràcter dinàmic del fenomen migratori, que fa complicat arribar a donar una definició que abasti quins moviments migratoris són o no són migracions, on posar les barreres respecte de la mobilitat de la població per raons de treball o els desplaçaments de curta distància o de curta durada [García, 2005:38].

Amb tot, serem agosarats i ens afegirem al carro d'aquells que han donat la seva definició. Així, a partir dels conceptes dalt exposats, definim els moviments migratoris com els desplaçaments de població –individualment o de manera col·lectiva– d'un indret a un altre de diferent; de llarga, mitjana o curta distància, ja siguin interiors o exteriors –d'un municipi a un altre, d'una comarca a una altra, d'una província a una altra, d'un estat a un altre, d'un continent a un altre...–; voluntaris o forçosos –per raons econòmiques (com la recerca de feina o el desig de millorar econòmicament), socioculturals (com la millora acadèmica o pel fet de millorar culturalment), polítiques (guerres, canvis de règims polítics...), religiosos...– i amb la intenció de perllongar l'estada en el lloc de destinació durant un període de temps –definitives (quan les persones que es desplacen no tornen al seu lloc d'origen) o estacionàries (quan provoquen un canvi temporal del lloc de treball o de residència)–. Aquesta definició, pot semblar complexa, però alhora clarifica i puntualitza diferents nocions intrínseques al mot migració: no inclou pas els desplaçaments diaris de població, els anomenats moviments pendulars de ciutadans i ciutadanes

que es traslladen cada dia fora del municipi on viuen per raons de treball o d'estudi i que són, això sí, moviments de població com els canvis d'adreça dins d'un mateix municipi²; tampoc, entra en debats culturals, lingüístics o ètnics per determinar la qüestió de l'espai en les migracions, sinó que es circumscriu estrictament a les delimitacions territorials administratives³; ni molt menys, delimita la migració, quant al temps, a un període concret, atès que els moviments migratoris poden tenir la voluntat de ser definitius, però les circumstàncies externes, l'entorn o altres factors conjunturals poden provocar que una migració inicialment definitiva esdevingui una migració de retorn, similar, així, a les migracions temporals o estacionàries.

Imatge 1. Moviments migratoris

Font: Elaboració pròpia.

2. Les teories sobre les migracions

No hi ha dubte que aquestes diferents perspectives des d'on s'han estudiat els fenòmens migratoris han portat al desenvolupament de diverses teories sobre la mobilitat de la població. Des de les clàssiques lleis de les migracions d'E.G. Ravenstein (1885 i 1889) als nostres dies hi ha hagut diverses teories que han intentat explicar aquest important i interessant fenomen demogràfic, principalment des d'una clara interdisciplinarietat amb l'economia i la història.

Precisament, des de la perspectiva econòmica és d'on sorgeixen els principals criteris de classificació de les teories sobre la mobilitat de la població. Mentre A. Micolta (2005:67-73) les classifica en: la teoria neoclàssica, la teoria dels factors *push-pull*, les teories amb perspectiva històrica estructural –on inclou la teoria del mercat de treball fragmentat, la teoria marxista de l'acumulació capitalista i la teoria del sistema mundial– i les teories sobre la perpetuació dels moviments migratoris –on diferencia entre la teoria de les xarxes socials, la teoria institucional i la teoria de la causació acumulativa–; D.S. Massey i altres (1993:431-466), quant a les migracions internacionals, distingeixen: el neoclassicisme econòmic –amb el model macroeconòmic i la teoria microeconòmica–, la teoria del mercat dual, la teoria dels sistemes mundials, la teoria de xarxes de migració, la teoria institucional, la teoria de l'acumulació causal i la teoria dels sistemes de migració; R. García (2005:56-

74) les classifica en: les teories clàssiques sobre migracions –on emfatitza en les lleis d'E.G. Ravenstein i el model *pull and push*–, la revisió dels enfocaments clàssics –des de l'anàlisi macroeconòmica a l'anàlisi microeconòmica–, la teoria neoclàssica, la nova economia de les migracions i la teoria de les xarxes migratòries; i, recentment, d'una banda, G. Díaz (2007:159-169) les ha classificat en quatre grans grups: les que es podrien anomenar «clàssiques» –les referides lleis d'E.G. Ravenstein i les formulacions posteriors–, les teories econòmiques de les migracions –on distingeix les teories neoclàssiques i les teories neoliberals–, l'aproximació històrica i estructural –amb les teories del caràcter sistèmic dels fenòmens migratoris i les perspectives marxistes (on inclou la teoria del mercat dual, les teories de la dependència i la teoria de l'articulació)– i els nous plantejaments –des de la teoria de sistema migratori a la tendència d'una aproximació multidisciplinària–; mentre que, d'altra banda, I. Moreno (2007:50-58) distingeix entre les teories que expliquen la iniciació de les migracions internacionals –on inclou la teoria econòmica neoclàssica, la teoria keynesiana, la teoria del mercat dual, la nova economia de la migració, la teoria de la privació relativa i la teoria del sistema mundial– i les teories que expliquen la persistència de les migracions internacionals –on inclou la teoria de les xarxes de migrants, la teoria institucional, la causació acumulativa i la teoria dels sistemes migratoris–.

Davant d'aquestes cinc classificacions, ens decantem per la que estableix R. García (2005) pel fet d'aprofundir en la interdisciplinarietat de la demografia amb la història i l'economia, tot i que no pensem menystenir els comentaris oportuns de les altres aportacions teòriques respecte a això.

2.1. Les formulacions clàssiques

En un parell de documents presentats a la Revista de la Societat d'Estadística d'Anglaterra, al darrer quart del segle XIX i en plena segona revolució industrial, E.G. Ravenstein (1885 i 1889) es va referir a una sèrie de *lleis de migració* que han intentat explicar i predir els patrons de les migracions internes i externes. Aquestes lleis d'E.G. Ravenstein han estat definides com “un conjunt de proposicions empíriques generals balderament relacionats que descriuen les relacions migratòries entre els llocs d'origen i els de destinació” [Zelinsky, 1971:144], però aquestes “lleis” així aplicades no han de prendre's en *stricto sensu* [Arango, 1985:7]. És més, les lleis de migració d'E.G. Ravenstein van ser modificades⁴ per S.A. Stouffer (1940) –que avalua la distància en termes d'oportunitats econòmiques–, i, perfeccionades i codificades, per E.S. Lee (1966).

E.G. Ravenstein afirmava que existeix una premissa bàsica sobre la qual se sustenta el fenomen migratori: el factor econòmic. Amb tot, demogràficament, destaca l'èxode de les zones amb sobre població a les zones menys poblades, un predomini de fluxos migratoris més intensos com més curta és la distància on hi ha una important mobilitat de les dones, l'existència d'un esglaonament de les migracions i, entre altres, el predomini de la població adulta⁵. Una de les grans aportacions d'E.G. Ravenstein, tot i que fonamentada en criteris econòmics, ha estat, principalment, el model explicatiu dels factors d'atracció i d'expulsió (*pull and push factors*), per a referir-se a les forces que generen els llocs de destinació i d'origen de les migracions⁶, atès que el motor de les migracions són les disparitats regionals en quant als nivells de renda i el volum de llocs de treball, a més de la inadequada distribució territorial de la força de treball⁷.

Posteriorment, entre altres, S.A. Stouffer (1940), des d'una perspectiva psicosocial, va definir el model de les oportunitats fonamentat en què el desplaçament de persones a una distància donada és directament proporcional al nombre d'oportunitats existents; mentre que G.K. Zipf (1946) afirmava que els corrents migratoris entre dues zones són proporcionals al producte de les poblacions de dites zones i inversament proporcionals a la distància que les separa⁸. Emperò, el perfeccionament de les lleis d'E.G. Ravenstein arriba, d'una banda,

amb E.S. Lee (1966)⁹, qui fonamentarà el marc explicatiu dels factors d'atracció i d'expulsió amb divuit hipòtesis referides a tres grans temes: el volum i les característiques de les migracions –la distància, les barreres físiques, els mitjans de comunicació, les famílies...–, els corrents i contracorrents en què es donen aquestes i les característiques diferencials dels migrants –la percepció, la intel·ligència, els contactes personals o la informació–. D'altra banda, R. Mols (1954-1956) matisa les lleis d'E.G. Ravenstein per la manca d'aspectes socials¹⁰. I, acte seguit, W. Zelinsky (1971) va exposar un dels pocs esquemes teòrics en què es dona un marc evolutiu dels moviments migratoris: la transició de la mobilitat en cinc fases¹¹.

2.2. La revisió dels enfocaments clàssics

Molts investigadors han aplicat aquesta teoria clàssica i el model dels factors d'atracció i d'expulsió¹², però a mitjan anys setanta del segle XX van sorgir tres noves grans teories que revisaven aquest model clàssic: les teories macroeconòmiques, les teories microeconòmiques i la teoria de les xarxes migratòries.

Les teories macroeconòmiques abasten l'estudi de les migracions des de l'ús de variables agregades i aborden amplis marcs temporals i geogràfics que intenten donar resposta a diferents preguntes i ofereixen diverses respostes a l'estudi de un mateix fenomen [García, 2005:59]. Es fonamenten en l'estudi de grans conjunts de població, generalment àmbits estatals, en un període de llarga durada amb un caràcter bàsicament estructural i basat en la recerca de les regularitats i en els models de creixement econòmic, atès que cal, d'una banda, una primera aproximació estructural i general i, d'altra banda, comporta menys dificultats metodològiques alhora que ofereix resultats més representatius i extensibles a un context més general [García, 2005:60]. Així, segons R. García (2005:60-61), les migracions són explicades com el resultat de grans lleis econòmiques, generals i impersonals i es perceben com un mecanisme d'equilibri: s'estudien els fluxos migratoris i les característiques dels migrants quant a l'edat, el sexe, l'estat civil, els factors d'atracció i les oportunitats en la destinació al voltant del mercat de treball i llur impacte, tant a les zones d'arribada com en les d'origen¹³.

Dins d'aquesta anàlisi macroeconòmica podem distingir diferents teories que intenten explicar el desenvolupament mundial¹⁴: els models dualistes o de desequilibri, els models d'equilibri, la teoria del sistema mundial, la teoria del mercat de treball dual o segmentat i el model de protoindustrialització.

Els models dualistes¹⁵ intenten explicar les migracions segons l'existència d'una doble realitat –el món rural i el món industrial– i el desequilibri existent entre ambdues –els recursos econòmics i les necessitats d'una població creixent–. En aquest sentit, destaca l'aportació de W.A. Lewis (1959) davant el creixement demogràfic que s'estava observant al Tercer Món. Aquest fonamenta la seva teoria en l'existència d'un sector agrícola, en el qual la productivitat marginal del treball és nul·la i presenta un excedent de mà d'obra sense el perill de reduir la productivitat, i un sector industrial que posseeix alts nivells de productivitat i demanda de mà d'obra; i posa èmfasi en el mecanisme pel qual es transfereix l'excés de mà d'obra del sector primari al sector secundari pel fet que l'augment de la producció dins del sector industrial provoca un augment dels llocs de treball i la transferència, gradual, de mà d'obra des del sector primari, especialment entre un país subdesenvolupat i un país desenvolupat¹⁶. Seguint aquesta teoria, M.P. Todaro (1969) subscriu una continuïtat dels fluxos migratoris del camp a la ciutat malgrat l'augment d'atur urbà, per l'incentiu d'ingressos d'ambdós llocs; i B.M. Fleisher (1963) demostrà empíricament la relació entre l'atur existent a Puerto Rico i l'emigració als EUA.

La resposta a aquest model dualista de W.A. Lewis la trobem en els models d'equilibri¹⁷ que destaquen

l'elecció de la destinació d'acord als referents de la qualitat de vida, les diferències regionals de tipus ambiental i altres factors que són més atractius per als emigrants. Inicialment, R. Mundell (1957) afirmà que l'emigració, per raons laborals, es produeix des dels països amb una abundància relativa de treball, respecte al capital, –des dels països subdesenvolupats o en vies de desenvolupament als països desenvolupats– i es mantindrà fins que la diferència entre les rendes entre ambdues regions desaparegui; és a dir, en la seqüència de R. Mundell, segons F.J. Oyarzun (2008:9-10) el moviment migratori, per raons de treball, es desplaça des dels països on la productivitat marginal és menor a aquells on la productivitat és major. En aquesta línia del model d'equilibri, P.E. Graves i P.D. Linneman (1979) destaquen altres factors que incideixen en la decisió de migrar: els canvis en els preus relatius, els nivells d'ingressos, les taxes d'ocupació i les condicions climàtiques; mentre que F.W. Porell (1982) conclou que la qualitat de vida té tanta importància com les variables econòmiques en la presa de decisió de migrar; i, tanmateix, G. Hunt (1993) sosté que, fins i tot tenir uns indicadors pitjors que en els països d'origen, s'escull una nova destinació que presenti una millor qualitat de vida on emigrar¹⁸. En aquesta línia explicativa s'hauria d'inscriure la tesi de V. De Miguel (2003:13) atès que els fluxos migratoris des de les comunitats autònomes més desenvolupades i riques de l'Estat –casos del País Basc o Madrid– cap a altres comunitats amb indicadors econòmics menys favorables –com Andalusia–, iniciats sobretot en la dècada dels vuitanta, poden explicar-se per aquest tipus de condicionants.

Una altra teoria neoclàssica és la del sistema mundial¹⁹. Aquesta teoria parteix de la creació d'una xarxa mundial d'intercanvis de béns i serveis, capitals i mà d'obra, explicat dins dels processos macroeconòmics propis del sistema capitalista que promouen la mobilitat geogràfica. Entre els seus defensors cal destacar les aportacions d'I. Wallerstein (1979-1989) qui sosté que les relacions econòmiques capitalistes penetren en les societats precapitalistes, les quals creen una població que tendeix a emigrar als països industrialitzats, els quals necessiten mà d'obra de baixa qualitat; és a dir, justifica l'existència dels moviments migratoris entre la metròpoli i la colònia, inicialment, i entre la colònia i la metròpoli, darrerament. Una aplicació d'aquest model en la geografia és A.L. Mabogunje (1970) qui insisteix en les interrelacions entre l'origen i la destinació a través dels fluxos d'informació, els contactes personals i les xarxes socials ja que defensa un sistema en el qual les comunitats rurals estan més integrades en l'economia nacional, provocant el desplaçament del camp a la ciutat, atès que, en el món rural, els compromisos familiars i la comunitat actuen com a controls del volum de migrants, mentre que el sistema urbà influeix en el volum de la migració oferint-ne habitatge i llocs de treball²⁰. En canvi, A. Portes (1978), en el seu estudi sobre les migracions i el món subdesenvolupat, insisteix en l'enfocament econòmic de les migracions i dels migrants en l'acumulació de capital i en les reestructuracions dels mercats de treball²¹. En conjunt, segons aquest model, la migració s'interpreta com una conseqüència de la globalització econòmica i la transnacionalització dels mercats, i els protagonistes de l'emigració no són considerats com a individus sinó com grups o sectors [Garcia, 2005:62], però no explica pas per què una persona i no una altra emigra o per què en igualtat de condicions uns ho fan i altres no [Salas, 2009:19].

Per la seva banda, la teoria del mercat de treball dual o segmentat sobre les migracions internacionals sosté que aquests moviments de població es produeixen per la demanda intrínseca de les societats capitalistes modernes, essent els factors d'atracció els que provoquen els desplaçaments i no els baixos salaris o l'atur en els països emissors, ja que les possibles explicacions són la manca generalitzada de treballadors i la necessitat de cobrir els llocs menys qualificats²². Un dels seus màxims representants, M.J. Piore (1979) ens presenta una anàlisi marxista heterodoxa de les migracions, atès que en les societats receptores també es donen lluites de classe, i, com a conseqüència, els immigrants desenvolupen aquells treballs que la població autòctona rebutja;

la qual cosa, porta a plantejar l'existència de dos tipus de mercat laboral –un de primari i un altre de secundari– i a defensar que per a l'immigrant el més important és aconseguir diners per elevar l'estatus social de la societat emissora de migrants, mentre que per a l'empresari els immigrants són una alternativa per a cobrir llurs necessitats amb les mínimes despeses²³.

Una altra teoria és el model de protoindustrialització impulsat per F.F. Mendels (1972 i 1981) i J. De Vries (1987), entre altres²⁴. Segons aquesta teoria van ésser els individus ja especialitzats en el procés preindustrial, els que emigraren i s'integraren en les indústries urbanes [Garcia, 2005:62]. Així, segons aquesta teoria, el desenvolupament i creixement de les manufactures en el món rural fou el que provocà un excedent de professionals qualificats que acaben migrant a la indústria i es converteixen en el motor del seu desenvolupament. En aquesta línia, E. Camps (1989 i 1990a) ha demostrat el funcionament del model de protoindustrialització aplicat al desenvolupament de la indústria tèxtil catalana, amb l'emigració de famílies prèviament ocupades en la manufactura tèxtil, procedents d'altres nuclis urbans amb una important tradició manufacturera, els quals es varen veure afectats pels processos de desindustrialització.

Tot i la demostració empírica d'E. Camps, en conjunt, s'ha afirmat que aquestes teories macroeconòmiques presenten algunes limitacions: la dificultat de trobar fonts amb dades agregades per a dates anteriors a la segona meitat del segle XIX; els resultats assolits amaguen tant la gran diversitat regional com els comportaments individuals; i, tanmateix, aquest tipus d'enfocament no aporta un marc explicatiu totalment satisfactori, atès que és difícil explicar comportaments humans a partir de grans indicadors macroeconòmics [Reher, 2000:31; García, 2005:63]. Aquestes deficiències han portat a les teories microeconòmiques, atès que la microhistòria és una pràctica historiogràfica, basada en la reducció de l'escala d'observació i en un mètode que s'interessa pels procediments concrets i detallats, cercant sovint una descripció el més real possible del comportament humà²⁵. Aquesta pràctica, utilitza l'anàlisi microscòpica dels esdeveniments com a mitjà per arribar a conclusions més generals a partir de fonts locals i nominatives²⁶.

Els plantejaments microanalítics, teòrics i metodològics, tendeixen a convertir al migrant en el protagonista de la seva pròpia història i a entendre i analitzar les migracions dins de l'àmbit familiar. Així, podríem classificar en quatre grans tipus les teories microeconòmiques: la microanàlisi, l'anàlisi longitudinal, l'anàlisi de l'individu des de la perspectiva familiar i la importància dels factors intermedis. La microanàlisi²⁷, que ha estat emprada per a completar la visió general de l'anàlisi macroestructural i poder descobrir les dinàmiques locals i les variacions regionals, és una metodologia d'anàlisi utilitzada per dues teories aplicades en estudis demogràfics sobre migracions: d'una banda, la teoria econòmica neoclàssica, que s'ha dedicat a desenvolupar, aprofundir i matisar les teories clàssiques, afegint-ne factors diferencials: l'aspecte salarial, la pressió demogràfica, els mitjans de comunicació i de transport, l'existència de contactes previs, l'accés a la informació; i, d'altra banda, la nova economia de les migracions, que se centra en les economies familiars per obrir noves línies de recerca [García, 2005:65-66].

La teoria econòmica neoclàssica té com a punt de partida les teories clàssiques, però fonamenta les seves explicacions en l'existència de diferències i desequilibris, especialment, entre els territoris i els sectors productius²⁸. Els plantejaments teòrics giren entorn al comportament individual i a la capacitat decisòria d'aquest, a diferència de les altres línies de recerca que prenen la família com a unitat principal d'anàlisi. Segons aquesta teoria, els desplaçaments són motivats, bàsicament, per les diferències salarials i les condicions laborals entre diferents països, així com les despeses de la migració [García, 2005:66]. Es pot dir que aquesta teoria parteix dels models dualistes o de desequilibri i la teoria del capital humà²⁹ i afegeix

l'educació com una forma d'inversió de futur i l'emigració com una estratègia d'inversió o millora³⁰. Amb tot, la teoria econòmica neoclàssica ha estat, sovint, revisada amb la incorporació de les expectatives econòmiques de M.P. Todaro (1969), el cicle vital i la situació familiar de M.J. Greenwood (1985) o el cost i benefici psicològic originats per comparacions interpersonals de renda dins d'un grup d'O. Stark i D.E. Bloom (1985).

En canvi, la nova economia de les migracions modifica l'enfocament dels plantejaments neoclàssics perquè està influïda pel desenvolupament de la demografia històrica i la nova història social amb la intenció de reconstruir la vida de les famílies i llurs interaccions amb les forces socials, econòmiques i polítiques³¹. Les reconstruccions de famílies endegades per M. Fleury i L. Henry (1956), P. Ariès (1960), E. Le Roy Ladurie (1966), J.L. Flandrin (1976), entre d'altres, i les aportacions posteriors del *Cambridge Group for the History of Population and Social Structure*, amb P. Laslett i E.A. Wrigley al capdavant, han permès desenvolupar la nova economia de les migracions. Així, J.W. Scott i L. Tilly (1978) van impulsar l'estudi de l'economia domèstica i de les estratègies familiars basant-se en la unitat familiar com una unitat racional de presa de decisions i definint, alhora, els mecanismes de comportament de les famílies per respondre a les conjuntures econòmiques i socials³². Posteriorment, s'ha emprat aquesta línia d'investigació per demostrar que la família té un paper molt important en els processos migratoris, amb l'empara que ofereixen les xarxes familiars, com l'assentament, facilitant la inserció, canalitzant migracions posteriors i influint en la configuració dels mercats de treball en la destinació³³ i, tanmateix, aquesta línia de pensament rescata el paper del cicle vital familiar³⁴ com un factor influent en les probabilitats d'emigrar i en la tipologia migratòria en diferents fases –creació, expansió, estabilitat, contracció, niu buit i extinció–, i que posa de manifest aquells períodes vitals més favorables per migrar: els matrimonis amb fills petits que contribueixen als ingressos familiars afavoreixen les migracions a escala familiar, mentre que els moments més favorables per a emprendre una migració individual s'esdevé quan s'és jove i solter o bé quan s'és vell –buscant l'ajuda dels fills– [García, 2005:68-69].

En aquesta teoria de la nova economia de les migracions cal destacar l'aportació d'O. Stark i J.E. Taylor (1989) amb la formulació de la teoria de la mancança relativa en les migracions internacionals atès que en els guanys potencials de la renda absoluta a través de la migració és probable que exerceixin un paper important en les decisions de migrar en família, però aquest desplaçament a escala internacional pels membres d'una mateixa unitat pot ser la promesa per a l'èxit com els treballadors migrants també pot ser una estratègia eficaç per millorar la posició d'una font d'ingressos en relació amb altres en la llar de grup de referència; així, és la percepció de l'individu, els sentiments provocats per les desigualtats socials, el que provoca que fins i tot s'emigri des dels indrets més desfavorits o percebuts com a més desiguals³⁵. El propi O. Stark i D. Bloom (1985) sostenen que la nova economia de la migració ha afegit el poder explicatiu del model neoclàssic, centrant-se en la decisió d'un grup per enviar els migrants en un context on la migració serveix per mitigar l'impacte de les assegurances i les imperfeccions del mercat en emissors. I, posteriorment, O. Stark (1993) ha formulat tres premisses fonamentals per parlar de la migració del treball i els fenòmens que l'envolten: en el procés de la migració no intervenen només agents individuals, sinó que també hi participa la família com a receptora de remeses, per exemple; que la migració del treball no només és una resposta a les diferències salarials, ni la manca d'aquestes impliquen irracionalitat, sinó que hi ha diferències de nivell i, per això, s'han de prendre en compte altres variables, com la incertesa d'ingressos i la mancança relativa, que dóna incentius a l'estudi de fenòmens on participen el migrant i la família; i que gran part dels fenòmens migratoris s'evitarien si el conjunt dels mercats i d'institucions

financeres marxessin de manera completa i perfecta, però tenint present que en els mercats existeixen asimetries i discontinuïtats.

La unió d'aquesta teoria de la nova economia de les migracions i la teoria de les xarxes migratòries ha aprofundit en la recerca sobre la qüestió de gènere. Generalment, les dones han estat menystingudes en els estudis migratoris i les poques referències han estat desenvolupades en el marc dels moviments migratoris de caràcter laboral seguint, sovint, els passos dels seus homes³⁶. Cal destacar el treball d'E. Jiménez (1998) en criticar les principals teories migratòries des de la perspectiva de gènere i analitzar les noves aportacions referents als determinants –tractant-se primer els factors macro que afecten de manera més general al migrant i després introdueix els factors micro– i al procés de decisió –introduint les relacions de poder establertes dins de la família– des d'aquest enfocament de la perspectiva de gènere.

Quant a la teoria de les xarxes migratòries³⁷, el seu origen cal buscar-lo a la dècada dels setanta del segle passat quan M. Anderson (1971) i T. Hareven (1978) detectaren el rol que tenien els familiars en les migracions des del món rural a les ciutats industrials, en llur assentament i adaptació a les noves condicions laborals³⁸. Posteriorment, a la dècada dels vuitanta les referències a les xarxes migratòries es fan habituals³⁹. Aquesta teoria de les xarxes, segons V. De Miguel (2006:1), cal situar-la entre la concepció més individualista on destaquen com a elements explicatius les característiques i circumstàncies més properes al propi migrant –el nivell micro– i la concepció més contextual on es cerquen els condicionants en un entorn més o menys ampli en el que aquest migrant se situa –el nivell macro–; emperò, segons A. Micolta (2005:72), tant a la comunitat d'origen com en la de destinació, els migrants accedeixen a una sèrie de xarxes socials que influeixen en la decisió de retornar o romandre atès que l'existència dels llaços de parentiu o d'amistat, per exemple, poden abaratir les despeses i atenuar els riscos del desplaçament. Així, D. S. Massey i altres⁴⁰ defineixen la teoria de les xarxes migratòries com:

“... un conjunt de vincles interpersonals que connecten a migrants, antics migrants i no migrants en llur àrea d'origen i de destinació mitjançant les relacions de parentiu, amistat i comunitat d'origen compartit. Es sosté com a hipòtesi que l'existència d'aquests llaços augmenta la versemblança de l'emigració al baixar els costos, elevar els beneficis i atenuar els riscos del moviment internacional. Les relacions de la xarxa constitueixen una forma útil de capital social que la gent utilitza per a accedir a la feina d'estrangers i a salaris elevats.”

Dins de la teoria de les xarxes migratòries hauríem de destacar, d'una banda, les funcions que realitzen les xarxes tant en l'origen com en la destinació, i, d'altra banda, la dual actuació de les xarxes ja sigui respecte a la continuïtat dels corrents migratoris o a la difusió de la xarxa. En aquest camp destaca l'aportació de M. Kritz i H. Zlotnik (1992) perquè en l'explicació dels fluxos migratoris entre dos països integren diverses variables d'àmbit polític, com les polítiques de sortida en el país d'origen o les d'entrada i de residència en els països receptors.

Quant a les funcions es pot afirmar, segons R. García (2005:71-72), que influeixen en l'estructuració de les decisions individuals i familiars d'emigrar, augmentant i afavorint les probabilitats de desplaçament, així com en la direcció dels fluxos. Una de les funcions més destacades és la de *l'efecte crida* o el *boca a boca*, és a dir la capacitat d'atracció de familiars i paisans a aquells llocs on prèviament s'hi havien desplaçat els capdavanters ja sigui fent arribar directament o per correu la informació, mitjançant les rutes comercials o els viatges de retorn⁴¹... Una altra funció és la d'auspici o ajut en l'assentament, afavorint la integració dels nous immigrants⁴², mitjançant l'accés a l'habitatge, el mercat de treball i el recolzament psicològic⁴³.

Respecte a la continuïtat dels fluxos migratoris J.C. Moya (1990:159) utilitza l'expressió *cadena adormida* i A. Jofre (2000:66), *migració diferida*, per a referir-se al manteniment dels contactes i de la difusió de la informació en èpoques no òptimes per a emigrar, fins que la situació macroestructural canviï i es torni favorable, i reactivi de nou la cadena migratòria, fins i tot, després de varies dècades; mentre que D.S. Massey i altres (1998:235) utilitzen el concepte *causació acumulativa* per a referir-se a la capacitat que tenen les xarxes de perpetuar-se al llarg del temps, arribant, fins i tot, a independitzar-se dels motius que les van provocar, i transformar el patró migratori⁴⁴. Fruit d'aquests vincles entre els migrants, segons R. García (2005:73), s'estableixen llaços d'unió entre els que emigren i els que romanen als llocs d'origen, així com entre les comunitats d'origen i de destinació, tant abans com després de l'emigració. A aquests àmbits d'unió, A. Jofre (2000:24) els anomena *espai o àmbit social complex*.

Evidentment, hi ha detractors de les xarxes migratòries⁴⁵, ja sigui per afavorir, en el lloc de destinació, una situació d'explotació o transmissió de la jerarquia social dominant en el lloc d'origen; o bé, per generar un alentiment de la integració i assimilació de les noves estructures en l'arribada o, fins i tot, per produir un aïllament o segregació dels immigrants en el territori receptor, que es manifesta en un elevat percentatge d'endogàmia [García, 2005:73].

Hem vist les principals teories sobre migracions, des de les teories clàssiques d'E.G. Ravenstein i les seves famoses dotze lleis de finals del segle XIX a les revisions dels anys setanta del segle XX i les noves tendències desenvolupades en els darrers anys, que presenten una evolució teòrica evident dels moviments migratoris. Amb tot, un fenomen tan divers i complex com aquest no pot ser explicat per un únic marc teòric, per la qual cosa, tal com han fet altres especialistes, creiem oportú dir que cal defensar i aplicar la complementaritat de les diferents aportacions dels diversos marc teòrics presentats emprant la microanàlisi. Amb tot, hem intentat sintetitzar en el quadre següent les principals teories que s'han presentat al llarg d'aquest apartat, tot i anomenant les teories i alguns dels seus autors més representatius, des de les formulacions clàssiques d'E.G. Ravenstein a la teoria de les xarxes migratòries de T. Haveren.

Quadre I. Les teories migratòries

Les formulacions clàssiques	Les lleis de migració		E.G. Ravenstein	
	El model de les oportunitats		S.A. Stouffer	
	La proporcionalitat de la distància		G.K. Zipf	
	Les hipòtesis de la transició de la mobilitat		W. Zelinsky	
	El marc explicatiu dels factors d'atracció i expulsió		E.S. Lee	
Les teories macroeconòmiques	Els models dualistes o de desequilibri		W.A. Lewis, M.P. Todaro...	
	Els models d'equilibri		E. Mundells, F. Porell, G. Hunt...	
	El sistema mundial		I. Wallerstein, A.L. Mabogunje...	
	El mercat de treball		J.A. Piore	
	El model de protoindustrialització		F.F. Mendels, J. de Vries...	
La revisió dels enfocaments clàssics	Les teories microeconòmiques	La teoria econòmica neoclàssica	El capital humà	T.W. Schultz, G. Becker...
		La teoria econòmica nova de les migracions	Les expectatives econòmiques	M.P. Todaro
			El cycle vital	M.J. Greenwood
			El cost i el benefici psicològic	O. Stark, D.E. Bloom...
	Les reconstruccions		M. Fleury, L. Henry...	
	La teoria de les xarxes migratòries	La teoria econòmica nova de les migracions	L'estudi de l'economia domèstica	J.W. Scott, L. Tilly...
			La manca relativa	J.E. Taylor, O. Stark...
			La migració del treball	O. Stark
La qüestió de gènere			E. Jiménez, C. Borderías...	
La teoria de les xarxes migratòries		M. Anderson, T. Haveren...		

Font: Elaboració pròpia.

3. Els estudis de les migracions i la microanàlisi: alguns exemples

No hom pretén ser molt exhaustiu en aquest apartat, sinó que només es vol presentar alguns exemples més significatius i representatius que han desenvolupat una metodologia similar a la proposada, atès que creiem que encara hi ha una certa manca de treballs que apliquin una metodologia microanalítica i nominativa per a l'estudi de les migracions. Són comptades les investigacions que utilitzen l'explotació intensiva dels padrons d'habitants com a font principal [García, 2005:94], però tampoc n'hi ha gaires que facin una anàlisi des de la doble perspectiva d'origen i de destinació⁴⁶, que estudiïn els moviments migratoris de llarga duració⁴⁷ o que relacionin els padrons d'habitants amb els *quinqui libri* parroquials o el registre civil⁴⁸.

Ja s'ha comentat que als anys setanta del segle XX, fruit del desenvolupament de la informàtica i llur aplicació en els estudis demogràfics⁴⁹, s'iniciaren diversos treballs basats en la microanàlisi nominativa, en el *nominal record linkage*, per tal de reconstruir històries de vida mitjançant els vincles nominatius de diferents fonts⁵⁰, però hi ha molt pocs estudis que apliquin els seguiments nominatius⁵¹. Un dels treballs fonamentats en les anàlisi nominatives de les migracions amb un enfocament doble és el de T. Hareven sobre la família en el procés d'adaptació al mercat laboral durant la segona revolució industrial i en l'adaptació dels immigrants canadencs a la ciutat de Manchester (New Hampshire), amb la reconstrucció de 1.816 històries de vida individuals de treballadors d'una indústria tèxtil vinculant dades nominatives de diverses fonts, on arriba a la conclusió que la família jugava el paper d'intermediari entre els individus i els empresaris: reclutava nous treballadors, els situava junts a les sales de treball, iniciava als joves i als immigrants en la disciplina industrial, els ensinistrava en l'ús de les màquines i els oferia protecció dins la fàbrica; paral·lelament, volia conscienciar socialment als nous treballadors sobre el comportament de la classe obrera i, fins i tot, aconseguia que els immigrants realitzessin noves funcions per als seus parents davant les noves condicions socials i econòmiques [Hareven, 1995:118].

Una altra aportació significativa és la de J.C. Doherty (1985). En la seva tesi doctoral analitza les migracions a curta distància a mitjan segle XIX a la regió de Lancashire (Anglaterra), en ple procés d'industrialització, tant des de l'origen com del destí, utilitzant la metodologia del *record linkage* i aconseguint realitzar el seguiment de 612 individus⁵².

Un altre treball des de la perspectiva microanalítica i demogràfica és l'obra de M. Gribaudo (1987), on s'analitza la immigració del camp a la ciutat i llur integració en la nova forma de vida obrera a la ciutat de Torí a finals del XIX i principis del XX davant la gran onada immigratòria procedent del camp amb l'observació de 90 famílies a través de tres generacions d'immigrants i assolint una trajectòria familiar de 2.000 individus; mentre que en el punt d'arribada analitza com 53 famílies i 682 individus s'estableixen i s'integren en la capital de la Savoia. M. Gribaudo (1987) demostra que la trajectòria ascendent de les dues primeres generacions obreres del segle XX no va ser excepcional; atès que més que una classe obrera homogènia i immòbil, el que destaca és una gran varietat de trajectòries, tant pel que fa a l'estabilitat en barris eminentment obrers com d'ascens social o, fins i tot, amb l'anàlisi de les relacions de xarxes migratòries d'amics i familiars que participen com a testimonis en els enllaços matrimonials.

El llibre de J.C. Moya (1998) afegeix, respecte els anteriors, els aspectes macro en l'estudi dels fenòmens migratoris. Hom tracta d'una investigació excel·lent sobre l'emigració espanyola a Buenos Aires on s'exposen noves metodologies i nous enfocaments sobre les migracions des de la doble perspectiva emprant fonts del padró d'habitants i censos de població tant de municipis espanyols com argentins dibuixant les històries i els itineraris migratoris. J.C. Moya (1998) comença amb l'anàlisi dels aspectes macroestructurals en el

marc teòric dels factors d'atracció i expulsió i, després, per a l'anàlisi microanalítica recorre a la combinació de fonts quantitatives i qualitatives de municipis argentins i espanyols d'un total de 60.000 individus.

Però, al nostre parer, l'exemple més evident de l'aplicació dels seguiments nominatius, mitjançant l'explotació intensiva de diferents padrons, és el treball de R. García⁵³. Amb aquest buidatge dels padrons⁵⁴ ha pogut desenvolupar aspectes com la quantificació dels corrents migratoris, l'anàlisi de la procedència dels immigrants, la cronologia dels moviments migratoris d'arribada i la tipologia de l'emigració experimentada. D'aquesta manera, buidant 113 padrons amb volum total de 462.282 habitants enregistrats, ha pogut elaborar un total de 514 seguiments nominatius d'immigrants, un 28,6% dels casos, i, si enlloc de referir-nos als migrants ens referim a les famílies, localitza en origen a 384 famílies, un 31,45% de les famílies buscades [García, 2005:108-110].

En el cas de l'Estat hi ha pocs treballs sobre migracions realitzats des de la perspectiva nominativa. Destaquen els treballs de D.S. Reher (1990) per a la província de Cuenca, a partir de l'explotació intensiva de cinc padrons consecutius de dita ciutat; el d'E. Camps (1990a) per a la població de Sabadell a finals del segle XIX; el d'A. Simon (1993) en el cas d'Olot des de mitjans del segle XIX fins a 1900; les aportacions d'A. Pareja (1999 i 2000) entorn a les migracions via matrimonial a Bilbao i els canvis socials i demogràfics derivats de la industrialització i la modernització a la província de Biscaia, mitjançant el buidatge dels padrons d'habitants; el treball d'A. Abellán i M.D. Puga (1998) centrat en el primer moviment migratori, que per a la majoria dels individus serà l'únic i el més influent en la seva trajectòria de vida, de les cohorts nascudes a principis del segle XX; l'obra col·lectiva dirigida per M. González, amb la col·laboració de J.M. Beascochea, R. García, P.A. Novo, A. Pareja, S. Serrano, J.G. Urrutikoetxea i K. Zarraga, on s'analitzen cinc padrons municipals i les sèries vitals del registre civil d'aquest municipi basc per observar el pas de la societat agrària a la societat industrial fent èmfasi en la immigració tradicional (1890-1905) i l'expansió de la societat industrial (1905-1930) [González (dir.), 2010]. Per contra, disposem de molts estudis que estudien els moviments migratoris en la perspectiva de l'anàlisi des del lloc receptor⁵⁵, però pocs des del lloc emissor⁵⁶.

No s'han de menystenir les síntesis i reflexions entorn als itineraris migratoris de A. Pareja (1996), I. Dubert (2001) o J. Silvestre (2001), però, potser s'hauria d'incidir en l'aportació de l'Asociación de Demografía Histórica en el IX Congreso en Ponta Delgada (Les Açores) celebrat el 2010 on s'incideix en la sessió 24, "Las transformaciones demográficas en la modernización de las ciudades contemporáneas. Entre lo urbano y lo rural", coordinada per M. González, D. Martínez i J. Pérez. En aquesta sessió paral·lela mereix destacar-se, entre altres comunicacions, els treballs centrats sobre el capital humà al voltant dels moviments migratoris a les ciutats de Cádiz [Pérez, Román i Villatoro, 2011] o Granada [Martínez i Moya, 2011a] mitjançant l'anàlisi dels padrons municipals per tal d'estudiar els moviments temporals de la població i els itineraris migratoris o bé les característiques socioprofessionals a les ciutats de Bilbao [González, García i Zarraga, 2011], Cádiz [Pérez, Román i Muñoz, 2011], Getxo [Beascochea i Zarraga, 2011] i Granada [Martínez i Moya, 2011b], tots ells emprant com a font els padrons municipals nominativament. Seguint la línia dels seguiments nominatius a partir dels sacramentaris i altres fonts a l'abast destaquen els estudis sobre la immigració francesa de J.A. Salas (2003 i 2009) i, afegint-hi els padrons, C. Millàs (2016).

Tal com s'ha vist, són pocs els treballs que han estudiat les migracions aplicant-hi el mètode dels seguiments nominatius; els resultats aconseguits mitjançant aquesta metodologia són, però, força interessants i valuosos per menystenir el recurs a aquesta tècnica d'anàlisi demogràfica, tot i la lentitud en la recollida i introducció de les dades dels padrons. D'altra banda, no hem pogut trobar cap estudi que vinculi els naixements i les defuncions per calcular directament els fluxos migratoris; tot i que som conscients que alguns investigadors

han copsat el fenomen migratori a través del buidatge dels llibres de baptisme i d'òbits. En canvi, els llibres de nocés són habituals en els estudis de la mobilitat de la població durant l'antic règim demogràfic, i llur validesa ha estat abastament demostrada. La gran novetat, doncs, és, aprofitant els seguiments nominatius i altres mètodes, aproximar-se, tal i com s'ha fet per a Olesa de Montserrat entre 1581 i 1930, a les migracions històriques des d'una triple perspectiva: els llibres de nocés, els padrons municipals i la vinculació dels baptismes i les defuncions.

4. Un exemple pràctic

És ben sabut que la demografia històrica utilitza mètodes tant quantitius com qualitius per estudiar la població en un determinat moment històric, principalment en el període preestadístic, i, per tant, la seva base documental són els registres parroquials. L'explotació d'aquests registres es pot portar a terme, bàsicament, amb dos procediments: la recollida anònima i la recollida nominal. Aquests dos procediments han donat lloc als dos grans mètodes en demografia històrica: l'anomenat mètode francès o de reconstrucció de famílies⁵⁷ i l'anomenat mètode anglès o agregatiu⁵⁸. El mètode anglès volia aprofundir en àmbits no gaire desenvolupats en l'aplicació de la reconstrucció de famílies, com són l'estudi de la mortalitat, la mobilitat de la població o el càlcul de taxes brutes de natalitat i mortalitat, perquè es treballa amb dades agregades, però anònimes [Cardoso i Pérez, 1976]. Els seus impulsors van ser els membres del Grup de Cambridge per a la història de la població i l'estructura social on destacà l'aportació de Wrigley (1966).

Les fitxes brutes⁵⁹ emprades en el mètode de la reconstrucció de famílies han estat les utilitzades per enregistrar les dades recollides dels llibres parroquials i del registre civil. Però en els estudis sobre la mobilitat de la població han predominat les metodologies indirectes i, sovint, complexes, com el mètode de detecció de la mobilitat familiar i la descripció d'itineraris familiars mitjançant els padrons d'habitants⁶⁰, els mètodes de saldos mitjançant els censos⁶¹ i recentment s'han perfeccionat aquests mètodes amb els seguiments nominatius. És aquest el mètode emprat per al seguiment dels migrants a partir dels padrons municipals, mentre que s'ha optat pel mètode dels registres vinculats per al període preestadístic.

4.1. Els seguiments nominatius

Un dels mètodes emprats en aquesta recerca és la dels seguiments nominatius⁶² per als segles XIX i XX. El primer cas d'aplicació, en concret, d'aquesta metodologia a l'Estat s'ha donat al País Basc en la recerca de la mobilitat de població a la Ría de Bilbao per R. García (2005), al plantejar-se una proposta metodològica per a l'estudi microanalític de les migracions a partir dels padrons municipals d'habitants per apropar-se al fenomen de l'emigració, al procés de selecció dels emigrants i a la presa de decisió d'emigrar⁶³. En el nostre cas, hem optat per aquest mètode per a cercar una explicació qualitativa que expliqui la pèrdua de població a Olesa a mitjan segle XIX: el balanç natural, el creixement vegetatiu, calculat amb les dades dels llibres parroquials presenta un saldo clarament positiu, però Olesa perd població en els períodes intercensals de mitjan segle. Primer havíem pensat que la pèrdua de població era deguda a la segregació de Sant Jaume de Viladecavalls, però el nombre d'habitants que residien en aquest nucli aïllat de la vila era molt menor dels valors detectats als censos de població i, a més, la segregació ja s'havia donat un dècada abans. Després, vàrem pensar que potser Olesa havia patit, paral·lelament, una greu crisi de mortalitat, però no hi cap gran crisi a mitjan segle que ho confirmés. Aleshores l'explicació més versemblant per explicar la pèrdua de població passa per una emigració olesana en aquests anys,

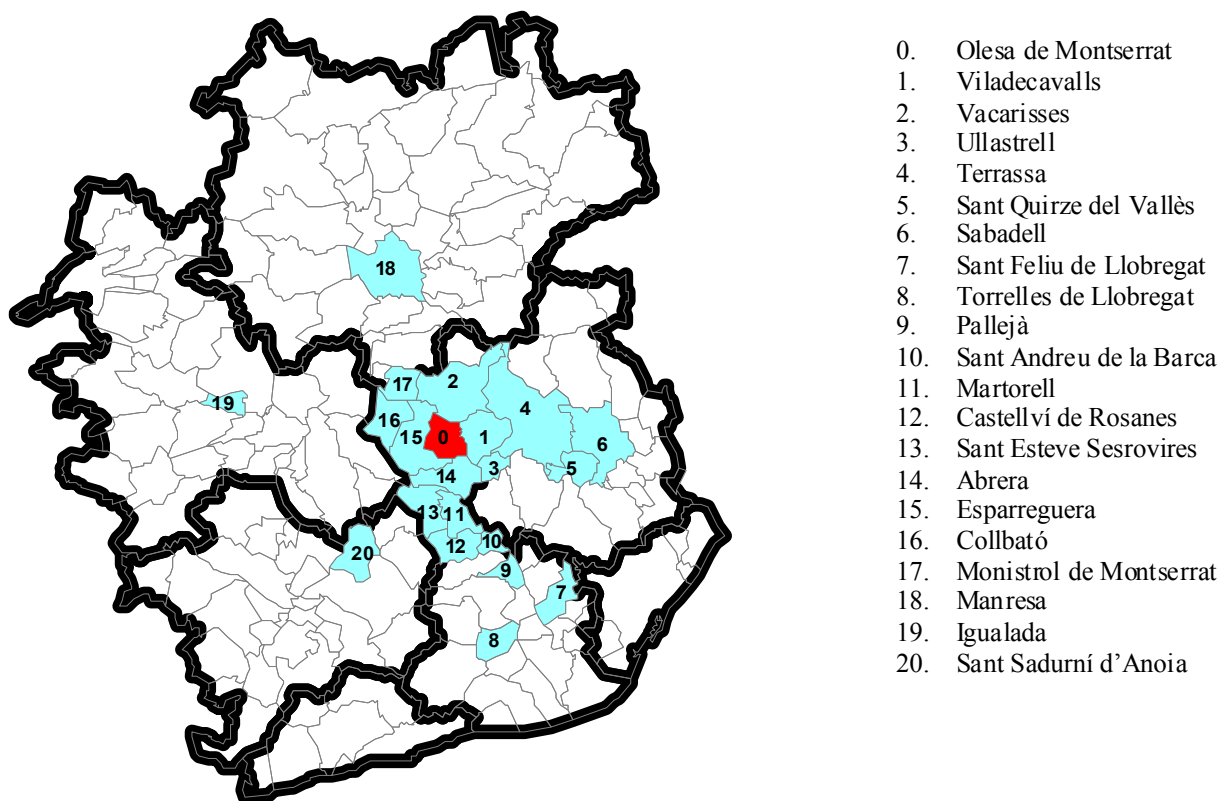

tot i que Olesa havia estat la segona vila més poblada de la comarca del Baix Llobregat i, per tant, de les més dinàmiques en els censos i recomptes de població de què hom disposa des de 1717 al 1857, comença a perdre *poder* comarcal el 1860 –passant al tercer lloc d'aquest rànquing i baixa, encara més, fins al sisè lloc, el 1877.

Però, centrem-nos en les característiques i peculiaritats del mètode escollit per seguir els moviments migratoris. En primer lloc, al treballar amb dades nominals individuals cal reduir la recerca a un nivell micro, local, atès que si es fa a nivell macro la tasca pot esdevenir molt complexa, llarga i, encara, més feixuga, per la qual cosa seria, fins i tot, recomanable realitzar un treball en equip. En segon lloc, per assolir l'objectiu de les característiques dels migrants, és recomanable donar un doble vessant al propi fenomen migratori; és a dir, cal analitzar la mobilitat de la població olesana no únicament des de l'òptica de les poblacions receptores, sinó que cal analitzar per què Olesa es converteix en una població emissora a mitjan segle XIX. Així, tal com ha demostrat R. García a la Ría de Bilbao, intentarem assolir l'objectiu de completar el marc explicatiu de les migracions amb l'anàlisi acurat del procés d'emigració, de selecció i de presa de decisió dels migrants. Una anàlisi al detall i destriant les dades de la destinació dels olesans ens pot permetre observar un comportament diferencial: la distribució dels llocs on van, amb una presència destacada d'olesans en uns determinats municipis mentre que en d'altres de propers no s'ha constatat gaire o cap presència. Aleshores, què és el que va portar a molts olesans a emigrar en un lapse tant curt de temps a un espai geogràfic concret? ¿Quins olesans van deixar la seva població? ¿Quins olesans hi van romandre? ¿Per què? ¿Quines causes o factors actuaren en aquesta selecció? ¿Quan es va produir? ¿Com es produí? Esperem trobar la resposta a aquestes i altres preguntes mitjançant els seguiments nominatius; és a dir, la reconstrucció de trajectòries migratòries d'un nombre reduït d'olesans o famílies olesanes, tot i resseguint llur mobilitat a través dels diferents padrons consultats, des d'Olesa als altres municipis receptors: els municipis propers del Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Bages i l'Anoia.

Així, en la nostra recerca l'estudi de les migracions es realitza des d'una doble perspectiva: la destinació i l'origen. L'anàlisi del lloc d'origen, amb els seguiments nominatius, s'ha realitzat bilateralment. En primer lloc, mitjançant un estudi de la realitat social, econòmica i demogràfica dels olesans, per a contextualitzar el marc en el que viuen aquests abans d'emigrar, amb l'objectiu de cercar les possibles causes d'expulsió i, alhora, fer una anàlisi diferencial entre emigrants i la població estable per establir factors de selecció dels possibles migrants. En segon lloc, tot i que només centrat en l'èxode olesà a Terrassa, mitjançant l'estudi nominatiu d'aquests emigrants i el seguiment de les seves trajectòries migratòries fins al municipi receptor, des d'una perspectiva familiar, observant, principalment, les característiques prèvies a l'emigració –estructura i mida familiar, situació socioeconòmica i cultural...–. D'aquesta manera, s'ha intentat completar l'estudi dels migrants, amb la seva realitat demogràfica, familiar i social a Olesa, just abans d'emigrar; és a dir, s'ha volgut conèixer el perfil del futur emigrant, el moment del seu cicle vital en què decideix marxar, el tipus d'emigració desenvolupada –individual o familiar– i el perfil social i econòmic.

Mapa 1. Localització dels municipis *de destinació* dels olesans documentats segons els padrons municipals

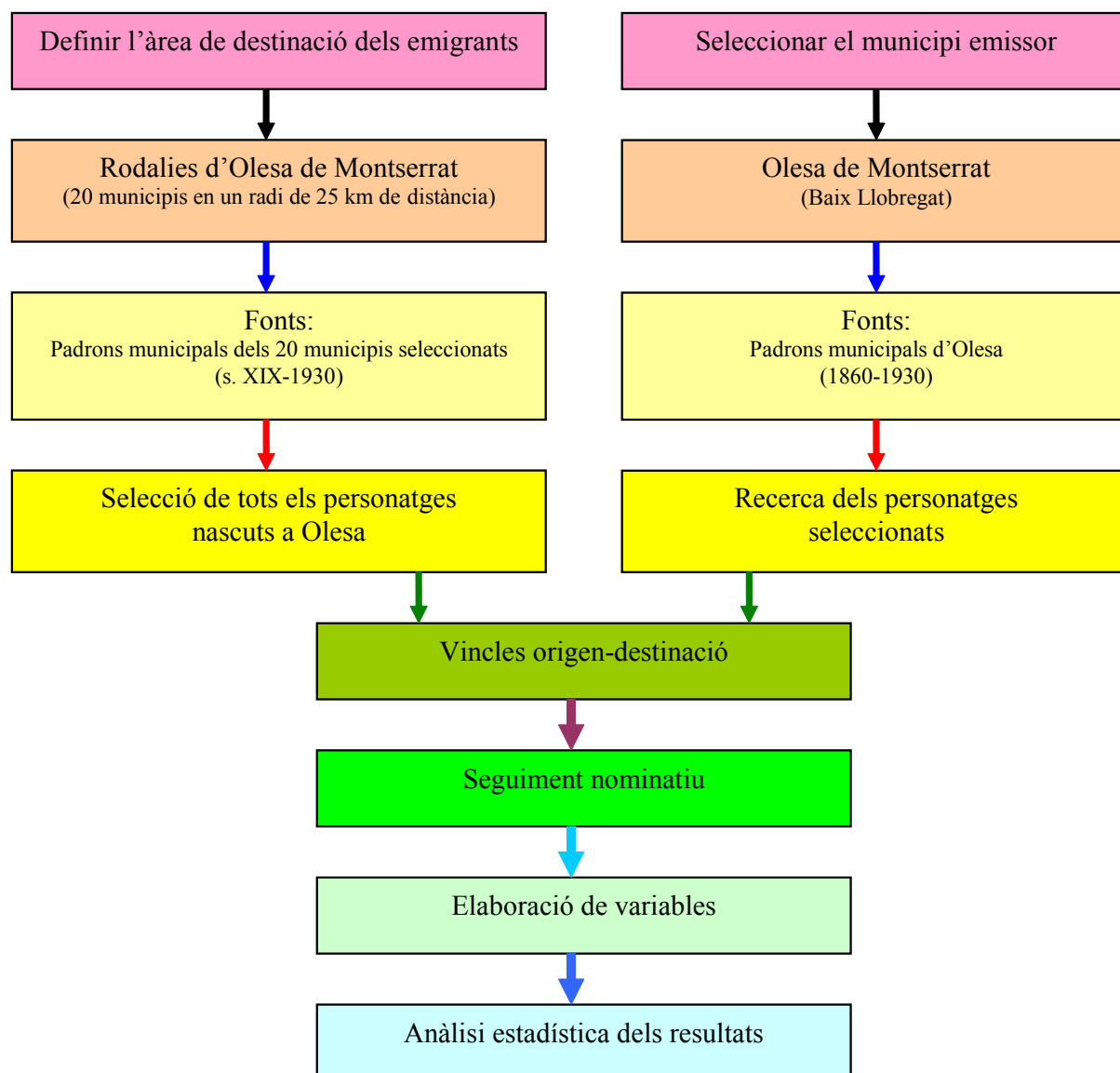

Font: Elaboració pròpia

D'altra banda, l'ús dels seguiments nominatius, sempre seguint el model de R. García (2005), ha permès rastrejar els individus, de forma nominativa, a través dels padrons i establir vincles entre ells, per elaborar les trajectòries migratòries d'una població que deixa un municipi per anar a un altre. Així, el mètode parteix de l'observació dels olesans que abandonen Olesa per anar a altres poblacions properes, d'un radi inferior a 25 km, les quals passen a ser la mostra de la nostra anàlisi. Tot seguit, es cerquen en els municipis receptors dels emigrants i les seves famílies per a disposar dels migrants, almenys, en dos moments diferents: un abans de la partida i, l'altre, en el lloc d'arribada –en molts casos hem pogut observar un mateix individu en diferents padrons successius–.

La imatge II il·lustra el mètode dels seguiments nominatius de la reconstrucció de trajectòries migratòries a partir dels padrons municipals i el mapa anterior la situació dels diferents municipis de destinació estudiats pel que fa a l'emigració olesana.

Imatge II. El mètode dels seguiments nominatius

Font: Elaboració pròpia.

El primer pas en el desenvolupament d'aquest mètode és la pròpia base de dades que hom disposa: d'una banda, la zona receptora –a l'esquerra de la imatge– i, d'altra banda, la zona d'origen: Olesa. La tria dels vint municipis escollits obeeix, en part a l'atzar, en part a la possibilitat de consultar llurs arxius i, també, pel fet que, tot i representar, poc més del 2% de municipis del país, són municipis propers i amb una distància no superior als 25 km d'Olesa, triant, així, les capitals de comarca més properes –Terrassa/Sabadell (Vallès Occidental), Manresa (Bages), Igualada (Anoia) i, òbviament, Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat)– i concedint més pes als municipis més propers de la pròpia comarca –Abrera, Collbató, Castellví de Rosanes, Esparreguera, Martorell, Sant Esteve Sesrovires i Sant Andreu de la Barca (que formen amb Olesa l'anomenat Baix Llobregat Nord), a més de Pallejà i Torrelles de Llobregat–, tot i aprofundint en aquelles poblacions d'altres comarques força vinculades amb Olesa durant l'Edat Moderna –Monistrol

de Montserrat (Bages), Viladecavalls, Ullastrell i Vacarisses (Vallès Occidental)– i altres dues poblacions com són Sant Sadurní d'Anoia –important nucli viticultor de l'Alt Penedès– i Sant Quirze del Vallès –municipi agrícola del Vallès Occidental creat de la segregació de la parròquia de Sant Pere de Terrassa–.

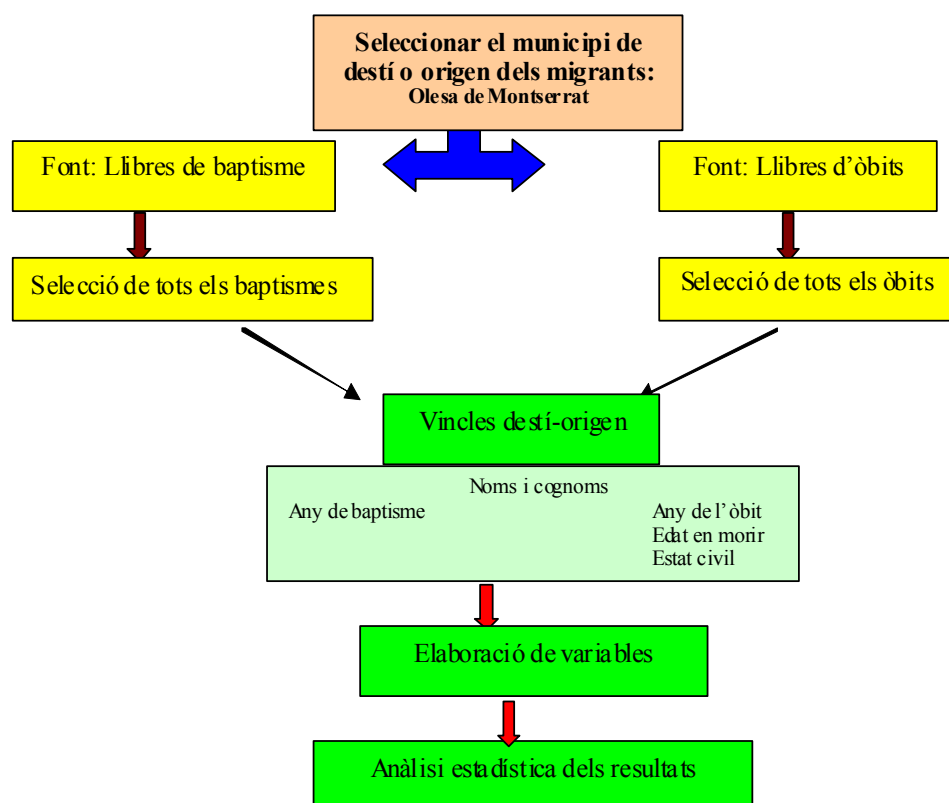
Posteriorment, hem buscat en els padrons olesans els emigrants a aquestes vint poblacions⁶⁴. La recerca s'ha fet en els padrons des del 1860 a 1930. El nombre total de migrants olesans en aquests municipis és de 1.582 individus diferents⁶⁵. D'aquests emigrants hem enregistrat totes les dades dels padrons i fulls de padró disponibles –nom, cognom, edat o any de naixement, any de residència en el nou municipi, nivell d'alfabetització, relació familiar...–.

Després hem resseguit aquests migrants, i sempre que ha estat possible les seves famílies, en els padrons olesans amb anterioritat a produir-se l'emigració, en disposar de les dates dels padrons i les dates de naixement individuals. Tot i disposar de les dades informatitzades el mecanisme de la cerca d'aquests individus ha estat manual⁶⁶. Un cop localitzat el personatge, passem a elaborar la vinculació de les informacions dels padrons dels municipis receptors i d'origen, Olesa.

4.2. El nominal record linkage

Atès que el nostre objectiu és conèixer les característiques de les migracions olesanes, no volem pas explicar les vides individuals de determinades persones o famílies de migrants, sinó extreure unes conclusions generals que ens puguin argumentar els fenòmens migratoris que complementi l'anàlisi de l'emigració preestadística elaborada a partir del creuament dels llibres de baptisme i òbits i de les noces olesanes, tal i com recull la imatge III, pàgina següent, mitjançant el *nominal record linkage*.

Imatge III. El mètode del *nominal record linkage*

Font: Elaboració pròpia.

La recollida nominal de les dades dels registres eclesiàstics i civils consultats ens portava a descartar el mètode anglès, per ser aquest un mètode basat en l'explotació i recollida de dades anònimament. El recurs tradicional al mètode francès semblava ser el camí més fàcil i lògic, però la reconstrucció de famílies és molt feixuga i lenta, i tot i les millores apreciades en el seu ús, l'estudi de la mobilitat de la població no dona els resultats esperats⁶⁷. D'aquesta manera, cal seguir les noves línies d'investigació que aborden la mobilitat de la població per analitzar les migracions des d'una altra perspectiva individual, mitjançant la reconstrucció de les trajectòries migratòries i l'encreuament d'informació procedent de diverses fonts, com el *nominal record linkage*.

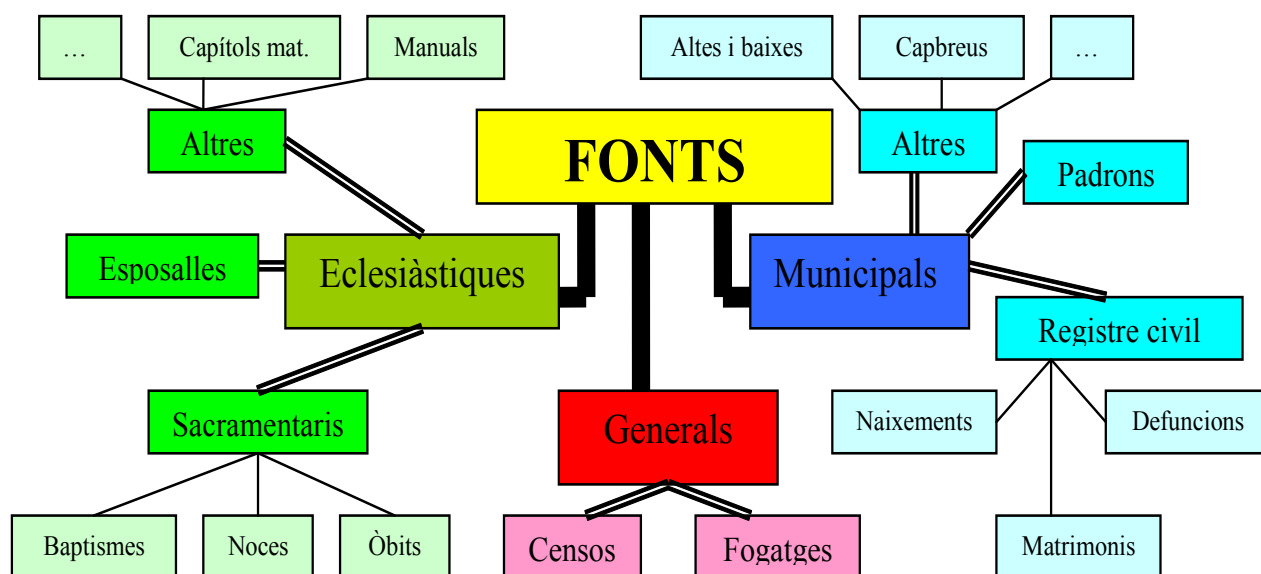
Des de mitjan anys seixanta del segle XX, fruit del desenvolupament de la informàtica i la seva aplicació en els estudis demogràfics, la nova història social va iniciar-se en els treballs microanalítics i nominatius, amb la vinculació d'individus presents en diverses fonts i reconstruir llurs històries de vida⁶⁸. Gairebé tots els historiadors tracten de reunir diferents dades relatives a la mateixa persona per tal d'entendre més sobre aquest individu i, així, quan els historiadors es troben davant d'una sola persona, en general, és fàcil d'identificar i quan es troben davant d'un mateix nom i cognoms cal trobar dades que ens aclareixin llur identitat. Així, el *nominal record linkage*, que es podria traduir com registre nominal vinculat, es refereix a la tasca de trobar les entrades que fan referència a la mateixa identitat individual en dos o més arxius. És una tècnica apropiada per unir els conjunts de dades que no tenen una única base de dades clau en comú, com podrien ser les dades que hem creat en els diferents llibres d'Excel. Per tant, és una eina útil quan les dades procedeixen de diferents fonts –sèries vitals i padrons, per exemple– o de diferents institucions –parròquia i municipi–⁶⁹.

Creiem que l'aplicació del *nominal record linkage* ens pot ser útil per endinsar-nos en la mobilitat de la població. La nostra intenció és vincular les dades enregistrades en els registres parroquials amb les altres fonts nominatives consultades per observar la migració, a i des d'Olesa, en el període preestadístic, principalment. Les dades dels immigrants a Olesa des del segle XVI al 1930 quedem prou clarament recollides en els llibres sacramentals i els padrons olesans; però les dades dels emigrants olesans des del segle XVI a la primera meitat del segle XIX són molt limitades: només disposem dels possibles emigrants enregistrats en altres parròquies i zones de Catalunya –el Delta del Llobregat (Sant Boi de Llobregat, El Prat de Llobregat i L'Hospitalet de Llobregat), Alella, Gelida, Mataró, Igualada, Abrera, El Papiol...– i, malauradament, en períodes molt heterogenis. És a dir, tot i que pensem que la mostra dels seguiments nominatius per als segles XIX i XX justifiquen l'estudi de la migració olesana, creiem que s'ha de complementar amb l'anàlisi d'altres fonts –llibres de nocces d'altres parròquies de la comarca, sèrie d'esposalles, registre civil d'altres municipis...– i informacions i referències aportades en altres estudis, tant per al període preestadístic com per al període estadístic.

Òbviament, no tindrem, així, localitzada tota l'emigració, però si que podrem treballar amb un volum acceptable d'observacions. Per aquesta raó, el recurs al mètode del *nominal record linkage* ens permet relacionar les dades dels baptismes i del òbits per copsar tant la immigració com l'emigració, atès que tot aquell individu batejat a Olesa i no enterrat en la mateixa parròquia podem afirmar que ha abandonat el municipi i, de la mateixa manera, tot individu que ens apareix en els obituaris i no ens consta en els llibres de baptisme podem afirmar que ha arribat, viscut durant un cert període de temps o bé, almenys, ha estat enterrat a Olesa⁷⁰. Tanmateix, som conscients que no pas tots els òbits s'han enregistrat –especialment la mortalitat infantil– i que no ens consten, ni tan sols en els baptismes, les dades completes dels personatges en qüestió, per la qual cosa l'emigració olesana no resta completa.

La metodologia seguida en l'aplicació d'aquest mètode dels registres vinculats, imatge III, posa de manifest els vincles comuns emprats per relacionar ambdues variables –els baptismes i els òbits– per poder observar els migrants documentats en observar la coincidència d'un mateix individu identificat pel seu nom i cognom, a més de l'any de baptisme –o naixement– i l'any de la defunció i llur edat⁷¹. Després de documentar els immigrants i els emigrants hem procedit a aplicar les mateixes variables que en el cas dels seguiments nominatius per poder analitzar estadísticament els resultats.

Imatge IV. Fonts documentals utilitzades

Font: Elaboració pròpia.

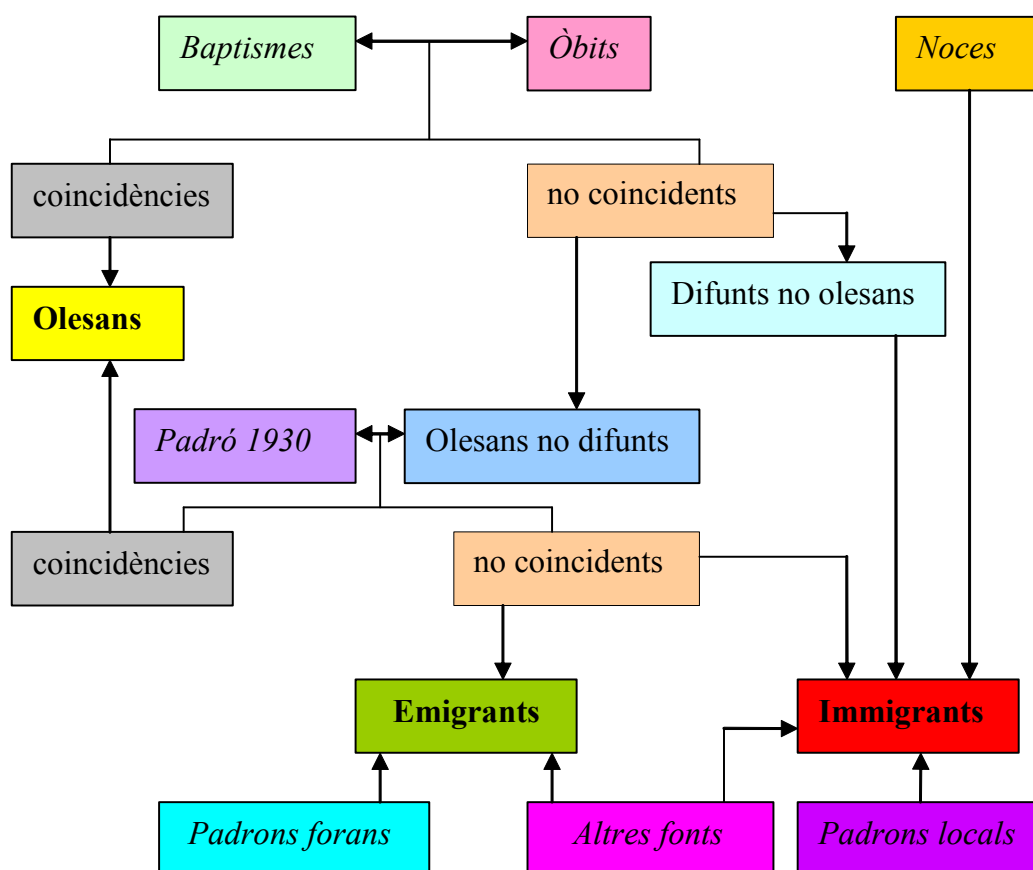
El mateix model, amb petites modificacions⁷², ha estat aplicat, tant mecànica com manualment, en el creuament de les diferents fonts consultades. Així, quan hem comparat les fonts per tal de validar-les hem preferit realitzar una vinculació nominal; en canvi, quan hem aprofundit en la indagació ho hem fet mecànicament primer i manualment, després. És a dir, manualment hem comparat els personatges enregistrats en els diferents fulls de càlcul dels capítols matrimonials amb els llibres de nocess⁷³ durant els segles XVII i XVIII, en la vinculació entre els padrons i els registres parroquials⁷⁴ per als segles XIX i XX o entre les esposalles⁷⁵ del mes de maig de 1607 a l'abril de 1609 i del maig de 1621 a l'abril de 1623 i les nocess del mateix període i, tanmateix, entre les dades del registre civil i els llibres sacramentals en sengles períodes del segle XIX. Mecànicament hem vinculat, també inicialment, els òbits amb els baptismes per copsar la immigració i l'emigració olesana.

Respecte a l'aplicació del *nominal record linkage* manualment hem comparat els personatges enregistrats en els diferents fulls de càlcul dels llibres de nocess amb els capítols matrimonials, observant, si més no, que la universalitat dels contractes no és vàlida per a la parròquia d'Olesa; tot i això, ambdues fonts són prou complementàries, atesa la irregularitat de la informació d'algunes actes de matrimoni. També s'ha seguit aquest procediment per contrastar els llibres de nocess olesans amb les sèries d'esposalles; així, hem pogut constatar, tal i com s'ha dit, que ambdues fonts són, com el cas anterior, complementàries perquè ens donen informació dels nuvis i les núvies que en la font parroquial no consten i ens demostren, les esposalles, l'emigració olesana en un període sense gaire informació i ens confirmen la immigració detectada en les nocess.

Aquest procediment també ha estat emprat per comparar els registres parroquials dels llibres de baptismes, òbits i noces amb els llibres d'instrucció dels naixements, defuncions i matrimonis del registre civil dels anys 1841-45, 1876-1880 i 1926-1930. I tanmateix, l'hem utilitzat, com ja s'ha dit, per descobrir els nens i les nenes nascuts l'any 1852 en vincular els baptismes i els òbits amb els infants anotats al padró de 1860 amb un total de 132 naixements trobats⁷⁶.

Tot plegat ens ha permès documentar 10.244 emigrants entre 1661 i 1930 i 13.510 immigrants del 1544 al 1930 amb l'agregació dels sacramentaris i els padrons buidats. En conjunt, el volum de dades aplegades en els padrons i les altres fonts consultades permet, si més no, endinsar-nos en la mobilitat d'aquesta població del Baix Llobregat. Aquesta descoberta d'immigrants i emigrants ha estat possible, doncs, mitjançant el creuament de diverses fonts a l'abast i, alhora, mitjançant l'ús de dos dels diferents mètodes emprats en demografia històrica: el *nominal record linkage* i els seguiments nominatius. La imatge V —pàgina següent— sintetitza com s'han descobert aquests nouvinguts i els *olesans* forans.

Imatge V. La descoberta dels immigrants i els emigrants olesans

Font: Elaboració pròpia.

El creuament dels natalicis —agregació dels baptismes de l'Arxiu Parroquial d'Olesa de Montserrat (APOM) i els naixements del Registre Civil d'Olesa de Montserrat (RC)⁷⁷— amb els decesos —agregació dels òbits de l'APOM i les defuncions del RC⁷⁸— permet relacionar, amb els vincles establerts —set aspectes diferents: sexe, nom, cognoms, nom pare, nom mare i any de naixement anterior al de la defunció—, individus

coincidents, tots ells olesans, és a dir, que han nascut i mort a la mateixa població; en canvi, el creuament dels baptismes amb els òbits també pot donar individus no coincidents, els quals poden ser difunts no olesans –immigrants– o bé olesans no difunts –olesans o emigrants–. Aquests darrers, si els vinculem amb el padró de 1930 –en aquest cas només hem tingut en compte el nom, els cognoms i l’any de naixement posterior a 1830– obtenim, d’una banda, individus que han nascut al mateix municipi i que encara hi romanen, és a dir, estan vius i resideixen a Olesa; i, d’altra banda, individus que no hi consten –emigrants–. Altra documentació, padrons forans –dels 20 municipis abans esmentats⁷⁹–, padrons locals –1860, 1872, 1875, 1910, 1915, 1920, 1924 i 1930–, les noces⁸⁰ –agregació dels matrimonis de l’APOM i RC, les esposalles de l’Arxiu Capitular de Barcelona, els manuals notariais de l’APOM i els capítols matrimonials d’aquest mateix arxiu, de l’Arxiu Històric Municipal d’Olesa de Montserrat i esparreguerins– i altres fonts consultades⁸¹ complementen l’encreuament necessari per descobrir els immigrants i emigrants.

4.3. Altres mètodes

Òbviament, en demografia històrica, com hem dit, s’han emprat altres mètodes ja sigui des d’un enfocament analític micro o macro. Ens referim, a la reconstrucció de famílies de L. Henry i M. Fleury, fonamentada en el trasllat d’informació nominativa dels registres parroquials a les fitxes de família i llur posterior anàlisi, i a la utilització de dades agregades, sovint anònimament, per estimar la mida i l’estructura de la població a partir de les sèries vitals ja siguin mitjançant la *inverse projection* –projecció inversa– de R. D. Lee (1974), allà on aquelles romanen incompletes, o la *back projection* –projecció retrospectiva– de J. Oeppen (1993) aplicat per E. A. Wrigley i R. S. Schofield (1981) en el seu estudi sobre la reconstrucció de les dinàmiques demogràfiques de la població anglesa⁸².

Ambdós mètodes, doncs, són vàlids per a l’explotació d’una llarga sèrie de baptismes, òbits o noces i per a produir les estimacions de la grandària de les poblacions i l’estructura per edats, les taxes vitals i apropar-nos a les migracions. Emperò, hi ha diferències entre ells. Si bé la *inverse projection* és una inversió lògica de les tècniques de projecció convencionals per aconseguir resultats estadístics de la mortalitat, la fecunditat i les estructures d’edat de la població a partir de dades brutes; la *back projection* ens permet fer una estimació aproximada dels saldos migratoris, en ésser l’equivalent de la diferència per *cohorts* entre els nascuts d’una d’aquestes i aquells que s’han anat morint al llarg de les seves vides [Reher, 2000:52], a més d’endinsar-nos a l’estructura interna de la mortalitat i d’apropar-nos al coneixement de la natalitat.

En aquest cas, i malgrat de disposar de la recollida nominativa, s’ha emprat el *back projection* per reconstruir la dinàmica demogràfica de la població olesana tot i contrastant les sèries vitals “baptismes, òbits i noces” amb l’explotació dels censos i altres estadístiques demogràfiques, malgrat el subenregistrament d’albats observat en els obituaris olesans dels segles XVI-XVII. L’aplicació d’aquest mètode de projecció retrospectiva permet copsar millor les relacions entre la demografia i l’economia⁸³ i entre la demografia i altres ciències socials⁸⁴.

Així, partint de les fonts utilitzades, tant les preestadístiques com les estadístiques, podem treballar amb dades macroanalítiques, extretes dels padrons, censos i altres llistats de població, i amb dades microanalítiques, a partir de les sèries vitals, ja sigui dels registres parroquials o bé de les inscripcions al registre civil. Tot seguit, es procedeix a l’anàlisi estadística dels resultats, a curt, mitjà i llarg termini. Aquesta anàlisi estadística ens ha permès aproximar-nos a la dinàmica demogràfica d’Olesa, centrada principalment en els moviments migratoris.

El ventall de mètodes en demografia històrica i les tècniques d’anàlisi són, doncs, prou diversificades.

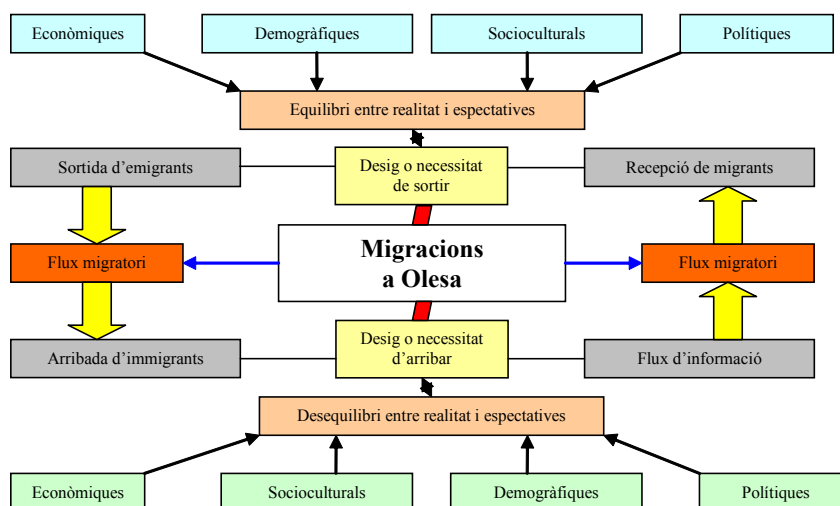

Llur efectivitat depèn de les fonts i de l'anàlisi que els investigadors portin a terme. En aquest sentit, s'està d'acord amb D.S. Reher (2000:67), en afirmar que cal que la demografia històrica contribueixi al coneixement de la història no únicament per a omplir les mancances existents, sinó també per lligar específicament el nostre coneixement de la població amb els grans temes històrics. És en aquest sentit que s'analitzen les migracions a escala municipal a llarg termini, emfatitzant, però, aquest fenomen demogràfic en el context de la transició demogràfica i la revolució industrial, principalment. Tanmateix, estem d'acord amb J.M. Pérez (2000:115) quan diu, fonamentant-se en diversos estudis que demostren llur validesa⁸⁵, que no s'han de qualificar als estudis microanalítics d'ésser maldestres a l'hora de tractar els processos de canvi. El volum global de dades amb les que s'ha treballat és prou acceptable per no ser menyspreat i, així mateix, els resultats assolits són prou contundents per validar els mètodes emprats.

El seu ús ha permès, com hem dit, endinsar-nos i aprofundir en els moviments migratoris. Una anàlisi que podria fer-se atenent als factors d'expulsió que fan que els habitants d'un determinat territori vagin massivament a un altre territori com poden ser la proximitat, els mitjans de comunicació i de transport, les característiques econòmiques, els trets demogràfics, el nivell d'alfabetització o els fluxos d'informació que fan que un migrant vagi a un indret o un altre. És a dir, les migracions responen a molt diverses causes atès que hi ha arguments per decidir abandonar un territori bé sigui per necessitat econòmica, per ambició personal, per raons polítiques o culturals i moltes altres consideracions, i, alhora, hi ha arguments per prendre el determini d'anar allà on es vol perquè hi ha oferta de treball, millors condicions de vida i perspectives de futur. O sigui, per tal que la migració es completi cal que la decisió d'emigrar s'afegeixi a la receptivitat d'aquests immigrants, sense que ambdós fets tinguin res a veure l'un amb l'altre⁸⁶.

Així, en el marc teòric clàssic, com hem vist, es considerava a les causes econòmiques com les primordials per a posar en funcionament una emigració, i la direcció camp-ciutat és l'habitual en aquests desplaçaments humans. Des de la teoria dels *pull and push factors*, les migracions s'expliquen per les causes d'expulsió de la zona d'origen i altres d'atracció que es troben en la destinació, bàsicament de caràcter econòmic i mesurades per l'augment salarial com a conseqüència de les diferències en el grau de desenvolupament entre els territoris de partida i d'arribada. Tanmateix, l'anàlisi micro amplia el ventall de causes a altres factors com les estratègies familiars, l'economia domèstica, qüestions culturals, el cicle vital, la circulació de la informació, la qualificació professional...

Imatge VI. Mecanisme de les migracions a Olesa

Font:
Elaboració pròpia.

Resumint, les migracions observades a Olesa a partir del creuament dels naixements i les defuncions, via matrimonial o els documentats en els diferents padrons consultats a permès enregistrar poc més de cent mil dades personals⁸⁷, amb noms i cognoms i altres informacions d'aquests, que no han impedit descobrir, després d'eliminar les repeticions en diferents fonts buidades, les coincidències en els creuaments i les diferents bases de dades creades al llarg dels 350 anys que abasta l'estudi, un total de: 12.589 emigrants, 13.510 immigrants i 18.816 nadius. I, concretament, d'aquests migrants hem pogut, d'una banda, estudiar la cronologia de la seva mobilitat, la intensitat del procés migratori i el perfil demogràfic dels immigrants i emigrants; i, de l'altra, hem pogut fer el seguiment nominatiu de 1.107 emigrants i aproximar-nos a les trajectòries migratòries de 4.516 immigrants.

Bibliografia

- ABELLÁN, ANTONIO; PUGA, M. DOLORES (1998). "El primer movimiento migratorio en la biografía de los españoles", *Estudios geográficos*, vol. 59, p. 689-709.
- ALFARO, FRANCISCO J. (2006). "Corrientes migratorias del Valle Medio del Ebro en la Edad Moderna" dins SALAS, JOSÉ A. (ED.), *Migraciones y movilidad social en el Valle del Ebro (ss. XVI-XVIII)*. Zarautz: Ediciones de la Universidad del País Vasco, p. 133-162.
- ALMAZÁN, ISMAEL (2000). *Els camins de la justícia. Ordre i desordre al Vallès dels segles XVI-XVII*. Terrassa: Àmfora.
- ALMAZÁN, ISMAEL (2008). "Immigració occitana i actituds col·lectives al Vallès Occidental dels segles XVI i XVII" dins *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat. Actes del VII Congrés de la CCEPC. València, 16, 17 i 18 d'octubre de 2008*. València: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, p. 363-372.
- ALTER, GEORGE (1999). "Vieillir dans les ménages d'une ville industrielle: l'impact de l'âge de migration (Verviers, début du XIXè siècle)", *ADH*, p. 9-29.
- ANDERSON, MICHAEL (1971). "Urban migration in nineteenth century Lancashire. Some insights into two competing hypotheses", *ADH*, p. 13-26.
- ANSÓN, M. DEL CARMEN (1976). "Un estudio demográfico con ordenadores: la parroquia de San Pablo de Zaragoza de 1600 a 1660", *Estudios del Departamento de Historia Moderna y Contemporánea*, p. 225-245.
- ANSÓN, M. DEL CARMEN (1977). *Demografía y sociedad urbana en la Zaragoza del siglo XVII. Un estudio con ordenadores*. Zaragoza: Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja.
- ARANGO, JOAQUÍN (1985). "Las leyes de las migraciones de la E. G. Ravenstein cien años después", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 32, p. 7-25.
- ARBAIZA, MERCEDES (1994) "Movimientos migratorios y economías familiares en el Norte de España (1877-1910)", *Boletín...*, núm. XII-2/3, p. 93-124.
- ARDIT, MANUEL (1999). "Microanálisis demográfico en larga duración: el caso de España" dins *IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica. Bilbao, 20-22 de septiembre de 1995*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, vol. II, p. 253-308.
- ARIÈS, PHILIPPE (1960). *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. París: Plon.
- BAINES, DUDLEY E. (1985). *Migration in a Mature Economy. Emigration and Internal Migration in England and Wales 1861-1900*. Cambridge: Cambridge University Press.

- BEASCOECHEA, JOSÉ M.; ZARRAGA, KARMELE (2011). "Sociedad y espacio urbano en Getxo durante la década de 1920" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 145-165.
- BECKER, GARY S. (1964). *Human capital*. Nova York: Columbia University Press.
- BENAVENTE, RAMON (1992). *Can Gomis. Història d'una colònia industrial a les ribes del Llobregat*. Argentona: L'Aixernador.
- BENGSSON, TOMMY, REHER, DAVID S. (2000). "Short and medium term relations between population and economy" dins BENGSSON, TOMMY; SAITO, OSUMO (Eds.), *Population and Economy. From Hunger to Modern Economic Growth*. Oxford: Oxford University Press, p. 69-114.
- BERNARDI, LAURA; HUTTER, INGE (2007). "The antropological demography of Europe", *Demographic Research*, vol. 17, art. 11, p. 541-566. En línia: www.demographic-research.org, 16/08/2010.
- BLANCO, CRISTINA (2000). *Las migraciones contemporáneas*. Madrid: Alianza Editorial.
- BORDERÍAS, CRISTINA (1993). "Emigración y trayectorias sociales femeninas", *Historia Social*, núm. 17, p. 75-94.
- CABRÉ, ANNA (1989). "Les migracions a Catalunya, 1900-2000", *Papers de Demografia*, núm. 38, 13 pàgines.
- CABRÉ, ANNA (1990). "Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980", *Papers de Demografia*, núm. 49, 28 pàgines.
- CABRÉ, ANNA (1999). *El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Proa.
- CABRÉ, ANNA (2001). "Immigració i estat del benestar", *Papers de Demografia*, núm. 183, 14 pàgines.
- CABRÉ, ANNA (2007). "Les onades immigratòries en el sistema català de reproducció" dins *Immigració. Nadala 2007. Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*. Barcelona: Fundació Lluís Carulla, p. 11-16.
- CACHINERO, BENITO (1982). "Evolución de la nupcialidad en España (1887-1975)", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 20, p. 81-99.
- CAMPS, ENRIQUETA (1987). "Industrialización y crecimiento urbano: la formación de la ciudad de Sabadell", *RHE*, 1987, núm. V-1, p. 49-71.
- CAMPS, ENRIQUETA (1989). "Migracions i cicle familiar a Sabadell al segle XIX", *Arraona*, núm. 5, p. 9-20.
- CAMPS, ENRIQUETA (1990a). *Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Cataluña industrial en el siglo XIX*. Florència: Instituto Universitario Europeo.
- CAMPS, ENRIQUETA (1990b). "Urbanización y migraciones internas durante la transición al sistema fabril: el caso catalán", *Boletín...*, núm. VIII-2, p. 73-95.
- CAMPS, ENRIQUETA (1990c). "La teoría del capital humano: una contrastación empírica. La España Industrial en el siglo XIX", *Revista Historia Económica*, núm. 8-2, p. 305-334.
- CAMPS, ENRIQUETA (1993). "Las migraciones locales en España (siglos XVI-XIX)", *Boletín...*, núm. XI-1, p. 21-40.
- CAMPS, ENRIQUETA (1997). "Las transformaciones del mercado de trabajo en Cataluña (1850-1926): migraciones, ciclos de vida y economías familiares", *Revista de Historia Industrial*, núm. 11, p. 45-71.
- CARDELÚS, JORDI; PASCUAL, ÀNGELS (1979). *Movimientos migratorios y organización social*. Barcelona: Edicions 62.
- CARDOSO, CIRO F.; PÉREZ, HÉCTOR (1976). *Los métodos de la Historia. Introducción a los problemas, métodos y técnicas de la historia demográfica, económica y social*. Barcelona: Crítica.
- CARDÚS, SALVADOR (2005). "Quan tots som immigrants" dins *Els terrassencs del segle XX. Immigració, identitat i canvi*. Terrassa: Diari de Terrassa i altres, p. 17-32.
- CHECA, FRANCISCO; CHECA, J. CARLOS; ARJONA, ÁNGELES (2002). "Las historias de vida como técnica de acercamiento a la realidad social. El caso de las migraciones" dins CHECA, FRANCISCO (Ed.). *Las migraciones a debate. De las teorías a las prácticas sociales*. Barcelona: Icaria, p. 347 i següents.
- CODINA, JAUME (1985). "La immigració francesa al Delta del Llobregat (1400-1700)" dins *XXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos. El Prat de Llobregat, 25-26 d'octubre 1980*. El Prat de Llobregat: CECBL i Amics del Prat, p. 226-371.
- CODINA, JAUME (1987-1988). *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Barcelona: PAM i altres, tres volums.

- CODINA, JAUME (1997). *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XVI a XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- CORSINI, CARLO A. (1993). "Les migrations internes et medium-distance en Italie, 1500-1900", separata de la *Primera Conferencia Europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*. Santiago de Compostela: CDIH i altres, 16 pàgines (separata).
- COURGEAU, DANIEL (1988). *Méthodes de mesure de la mobilité spatiales*. París: INED.
- DANTÍ, JAUME (1981). *Granollers i comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica*. Granollers: Montblanc [hi ha una síntesi d'aquest llibre amb el mateix títol a la *Revista Catalana de Geografia*, 1982, vol. 5, núm. 18, p. 133-137].
- DANTÍ, JAUME (1988). *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*. Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.
- DAUBEZE, IVETTE; PERROT, JEAN-CLAUDE (1972). "Un programme d'étude démographique sur ordinateur", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, núm. 4 i 5, p. 1.047-1.070.
- DE MIGUEL, VERÓNICA (2006). "Inmigración y redes personales de apoyo", *Redes. Revista hispana para el análisis de las redes sociales*, vol. 11, núm. 10, 9 p. En línia: www-revista-redes.rederis.es, 10/06/2010.
- DE MIGUEL, VERÓNICA (2007). *La dimensión familiar de las migraciones interregionales en España durante el siglo XX: un análisis territorial*. Bellaterra: UAB, tesi doctoral en línia: www.tdx.cat, 15/12/2008.
- DE VRIES, JAN (1987). *La urbanización de Europa, 1500-1800*. Barcelona: Crítica.
- DEVOTO, FERNANDO J. (1988). "Las cadenas italianas: algunas reflexiones a la luz del caso argentino", *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, núm. 8, p. 103-124.
- DÍAZ, GUSTAVO (2007). "Aproximaciones metodológicas al estudio de las migraciones internacionales", *UNISCI Discussion Papers*, núm. 15, p. 157-171. En línia: www.redalyc.uaemex.mx, 16/08/2010.
- Diccionari dels catalans d'Amèrica. Contribució a un inventari biogràfic, toponímic i temàtic* (1992). Barcelona: Generalitat de Catalunya i Comissió Amèrica i Catalunya, 4 volums.
- DUBERT, ISIDRO (2001). *Del campo a la ciudad. Migraciones, familia y espacio urbano en la historia de Galicia, 1708-1924*. Vigo: Negra-Consorcio de Santiago.
- EIRAS, ANTONIO (1987). "Production agricole et croissance démographique en Espagne (XVIe-XVIIIe siècles)" dins FAUVE-CHAMOUX, ANTOINETTE, *Evolution agraire et croissance démographique*. Liège: Deroaux Ordina, p. 113-121.
- FARGAS, MARIA A. (1990). "Movimientos migratorios del siglo XVI: la oleada de inmigrantes franceses y su integración en la Barcelona del siglo XVI" dins *1490: En el umbral de la modernidad. El Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV i XVI*. València, vol. II, p. 785-795.
- FARGAS, MARIA A. (2003). "Código y realidad de la construcción política de la familia. Catalunya, siglos XVI-XVII", *Pedralbes...*, núm. 23, vol. I, p. 479-496.
- FLANDRIN, JEAN L. (1976). *Familles: parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*. París: Hachette.
- FLEISHER, BELTON M. (1963). "Some Economic Aspects of Puerto Rican Migration to the United States", *The Review of Economics and Statistics*, núm. 45, p. 245-253.
- FLEURY, MICHEL; HENRY, LOUIS (1956). *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. París: INED.
- FLEURY, MICHEL; HENRY, LOUIS (1965). *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. París: INED.
- FLORES, FABIÁN C. (2001). "Cadenas migratorias, redes sociales y espacios religiosos: el caso de la villa adventista de Libertador General San Martín (Entre Ríos, Argentina)", *Scripta Nova, Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, núm. 94, 11 pàgines. En línia: www.ub.es/geocrit, 02/02/2010.
- FURE, ELI (2000). "Interactive Record Linkage: The Cumulative Constructions of Life Courses", *Demographic Research*, vol. 3, art. 11, 20 pàgines. En línia: www.demographic-research.org, 20/08/2010.
- GARCÍA, ALFONSO (1967). *Las migraciones interiores españolas. Estudio cuantitativo desde 1900*. Madrid: Estudios del Instituto de Desarrollo Económico.

- GARCÍA, ROCÍO (1999a). "La emigración a la Ría de Bilbao a finales del siglo XIX: aproximación a los factores de expulsión por partidos judiciales" dins *Actas del Congreso Internacional de la Población. V Congreso de la ADEH (Logroño, 15, 16 y 17 de abril de 1999)*. Logroño: ADEH i altres, vol. II, p. 181-208.
- GARCÍA, ROCÍO (1999b). "Mercado de trabajo y estrategias familiares en las mujeres durante la primera industrialización vizcaína: el hospedaje", *Vasconia. Cuaderno de historia – geografía*, núm. 28, p. 93-115.
- GARCÍA, ROCÍO (2001). "El papel de las redes migratorias en las migraciones a corta y media distancia", *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, núm. 94, 14 pàgines. En línia: www.ub.es/geocrit, 18-08-2010.
- GARCÍA, ROCÍO (2002). "Las redes migratorias entre el origen y la Ría de Bilbao a finales del siglo XIX: una aproximación metodológica", *Revista de Demografía Histórica*, núm. XX, I, p. 21-51.
- GARCÍA, ROCÍO (2003). "Un estado de la cuestión de las teorías de las migraciones", *Historia Contemporánea*, núm. 26, p. 329-351.
- GARCÍA, ROCÍO (2004). "El proceso de la toma de la decisión de emigrar: factores migratorios desde un enfoque micro". Comunicació presentada al VII Congreso de la ADEH, celebrat a Granada els dies 1-3 d'abril de 2004, 27 pàgines. En línia, www.ugr.es, 06/06/2010.
- GARCÍA, ROCÍO (2005). *Historia de emigración. Factores de expulsión y selección de capital humano en la emigración a la Ría de Bilbao (1877-1935)*. Zarautz: Servicio Editorial de la Unversidad del País Vasco.
- GARCÍA, ROCÍO; PAREJA, ARANTZA (2003). "Servir al patrón o al marido. Mujeres con destino a la Ría de Bilbao durante la primera industrialización", *Arenal: historia de mujeres*, vol. 9, núm. 2, p. 301-326.
- GARCÍA, ROCÍO; PAREJA, ARANTZA; ZARRAGA, KARMELE (2004). "¿Sabe leer? ¿Sabe escribir? El proceso de alfabetización en el País Vasco (1860-1930)", comunicació presentada al VII Congreso Internacional de la ADEH, celebrat a Granada els dies 1-3 d'abril de 2004, 32 pàgines. En línia: www.ugr.es, 15/05/2004.
- GARCÍA, XOSÉ L. (2008). *L'emigració de Sant Andreu de la Barca a Xile*. Ajuntament de Sant Andreu de la Barca.
- GIMÉNEZ, CARLOS (2003). *Qué es la inmigración ¿Problema u oportunidad? ¿Cómo lograr la integración de los inmigrantes? ¿Multiculturalismo o interculturalismo?* Barcelona: RBA.
- GÓMEZ, DONATO (1993). "Mercado de trabajo y flujos migratorios de la población española en 1887. Un método para su análisis a través de los censos", *Boletín...*, núm. XI-1, p. 41-64.
- GÓMEZ, DONATO; CÉSPEDES, JOSÉ (1996). "Ausentes, transeúntes y nacidos en otras provincias: un sistema de flujos y stocks para estudiar la movilidad migratoria española, 1860-1930" dins GONZÁLEZ, MANUEL; ZÁRRAGA, KARMELE (Eds.), *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, p. 31-83.
- GÓMEZ, MONTSERRAT (1992). *Les migracions a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Barcanova.
- GONZÁLEZ, MANUEL (DIR.) (2010). *Nacimiento y Desarrollo de la Ciudad Industrial. Leioa. De la sociedad tradicional a la sociedad posindustrial (1880-2000)*. *Industrialización, urbanización, inmigración e innovación social*. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- GONZÁLEZ, MANUEL; GARCÍA, ROCÍO (2006). "Migraciones interiores y migraciones en familia durante el ciclo industrial moderno. El área metropolitana de la ría de Bilbao", *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, vol. X, núm. 218, 27 pàgines. En línia: www.ub.es/geocrit, 10-06-2010.
- GONZÁLEZ, MANUEL; GARCÍA, ROCÍO; URRUTIKOETXEA, JOSÉ (2007). *Las "Ciudades mineras" de la Ría de Bilbao durante el boom minero. Inmigración, Capital humano y Mestizaje*. Zarautz: Ediciones de la Universidad del País Vasco.
- GONZÁLEZ, MANUEL; GARCÍA, ROCÍO; ZARRAGA, KARMELE (2011). "La zonificación social de la Ría de Bilbao (1876-1930)" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 15-43.
- GOUBERT, PIERRE (1960). *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*. París: SEVPEN.

- GRAS, MERCÈ (1988). "Els processos criminals de les baronies de la Pia Almoïna al segle XVIII", *Pedralbes...*, núm. 8, vol. I, p. 645-654.
- GRAS, MERCÈ (1993). "La immigració francesa i la legislació. Els nouvinguts i el poder de la terra" dins *XV Congreso de la Corana de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. Jaca, 20-25 de septiembre de 1993, vol. V, p. 125-134.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2003). "Relacions humanes entre Alcover i la Selva del Camp a finals del segle XIX. Anàlisi del padró d'habitants", *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 103, p. 9-12.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2004). "Migracions d'alcoverencs a Montblanc a finals del segle XIX", *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 105, p. 4-6.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2005a). "Migració gironina a la ciutat de Reus", *Quaderns de la Selva*, núm. 17, p. 127-146.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2005b). "El moviment migratori d'Alcover vers Reus segons el padró de 1930", *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 110-112, p. 31-51.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2006). "De la muntanya a la plana. L'emigració de l'Albiol a la Selva del Camp. Anàlisi del padró del 1924" dins *Actes de les Segones Jornades sobre el Bosc de Poblet i les Muntanyes de Prades. Els límits de la pressió urbana en el medi natural*. L'Espluga de Francolí: Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet, p. 401-412.
- GRAU, JOSEP M.T.; PUIG, ROSER (2007). *Emigrar per viure. El moviment migratori de les Muntanyes de Prades al Camp de Tarragona en la primera meitat del segle XX*. Montblanc: Publicacions del Museu-Arxiu de Montblanc i comarca.
- GRAVES, PHILIP E.; LINNEMAN, PETER D. (1979). "Household Migration: theoretical and empirical results", *Journal of Urban Economics*, núm. 6, p. 383-404.
- GREENWOOD, MICHAEL J. (1985). "Human migration: theory, models, and empirical studies", *Journal of Regional Science*, vol. 25, núm. 4, p. 521-544.
- GREGORIO, CARMEN (1997). "El estudio de las migraciones internacionales desde una perspectiva del género", *Migraciones*, núm. 1, p. 145-175.
- GRIBAUDI, MAURIZIO (1987). *Mondo operaio e mito operaio: spazi e percorsi sociali a Torino nel primo Novecento*. Torino: G. Einaudi.
- GUAL, F. XABIER; MILLÀS, CARLES (1999). *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- GUAL, F. XABIER; MILLÀS, CARLES (2002). *Olesa de Montserrat en època dels Àustria. Demografia i societat*. Barcelona: PAM i altres.
- GUAL, VALENTÍ (1988). *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna (Rocafort de Queralt, segles XVI-XVIII)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i altres.
- GUAL, VALENTÍ (1991a). "Gavatxos", *gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya Moderna. (El cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona: Dalmau.
- GUAL, VALENTÍ (1991b). "La immigració via matrimoni: procedència geogràfica dels nuvis forans a Pontils (1586-1767)", *La Segarra*, núm. 140, p. 22.
- GUAL, VALENTÍ (1992). "La immigració urgellenca via noces a la Conca de Barberà durant l'edat moderna", *URTX*, núm. 4, p. 79-88.
- GUAL, VALENTÍ (1993a). *La família moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- GUAL, VALENTÍ (1993b). "Los movimientos migratorios via matrimonial. El caso de Solivella (Conca de Barberà-Cataluña), 1685-1800" dins *Primera Conferencia Europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*. Santiago de Compostela: CIDH i altres, vol. II, p. 563-574.
- GURAK, DOUGLAS T.; CACES, FE (1998). "Redes migratorias y la formación de sistemas de migración" dins MALGESINI, GRACIELA (ED.), *Cruzando fronteras. Migraciones en el sistema mundial*. Barcelona: Icaria editorial, p. 75-110.

- HAREVEN, TAMARA K. (1978). "Introduction, The Historical Study of the Life Course" dins HAREVEN, TAMARA K. (ED.), *Transitions. The Family and the Life Course in Historical Perspective*. New York: Academic Press.
- HARRIS, JOHN R.; TODARO, MICHAEL P. (1970). "Migration, Unemployment and Development; A Two-Sector Analysis", *American Economic Review*, núm. 60, 1, p. 126-142.
- HENRY, LOUIS (1972). "Simulation d'une reconstitution de familles per ordinateur", *ADH*, p. 303-310.
- HENRY, LOUIS (1980). *Techniques d'Analyse en Démographie Historique*. París: INED.
- HERNÁNDEZ, ANASTASIA (2008). *Factores determinantes de la inmigración en Canarias y su interrelación con la economía*. Las Palmas de Gran Canaria: Universidad de las Palmas, tesi doctoral. En línia: www.acceda.ulpgc.es, 03/10/2010.
- HERRERA, ROBERTO (2006). *La perspectiva teórica en el estudio de las migraciones*. México: Siglo XXI.
- JASSO, GUILLERMINA; ROSENZWEIG, MARK (1986). "Family reunification and the immigration multiplier: U.S. immigration law. Origin-country conditions, and the reproduction of immigrants", *Demography*, vol. 23, núm. 3, p. 291-311.
- JETTÉ, RENÉ; GAUVREAU, DANIELLE (1987). "Des fiches de famille à la mesure des migrations: une méthode élaborée des données du Saguenay au XXIe siècle", *Cahiers québécois de démographie*, vol. 16, núm. 1, p. 37-65.
- JIMÉNEZ, EVA (1998). "Una revisión crítica de las teorías migratorias desde la perspectiva de género", *Papers de Demografia*, núm. 139, 26 pàgines.
- JOFRE, ANA (1997). "El rol de la mujer en la emigración balear a la Argentina", *Estudis Baleàrics*, núm. 57, p. 124-138.
- JORBA, XAVIER (2009). "L'estrategia matrimonial de dos masos odenencs veïns (segles XVI-XVII)", *Miscel·lània Aqualatensia*, núm. 13, p. 315-350.
- KOK, JAN (1997). "Estrategias familiares en el abandono del hogar y la migración juvenil. Los Países Bajos 1850-1940", *Boletín...*, núm. XV-2, p. 79-111.
- KRIEDE, PETER; MEDICK, HANS; SCHLUMBOHM, JÜRGEN (1986). *Industrialización antes de la industrialización*. Barcelona: Crítica.
- KRITZ, MARY M. I ZLOTNIK, HANIA (1992), "Global interactions: Migration systems, processes, and policies" dins KRITZ, MARY M.; LIM, LIN L.; I ZLOTNIK, HANIA (EDS.), *International migration systems: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press, p. 1-16.
- LÁZARO, MERCEDES; MARTÍN, RICARDO (1984). "Demografía histórica: metodología para ordenadores aplicada al sistema de reconstrucción de familias en los Cameros durante los siglos XVII y XVIII", *Cuadernos de investigación: historia*, tom 10, p. 91-112. En línia: www.dialnet.unirioja.es, 15/06/2007.
- LE ROY LADURIE, EMMANUEL (1966). *Les paysans de Languedoc*. París-La Haia: Mouton, dos volums.
- LEE, EVERETT S. (1966). "A Theory of Migration", *Demography*, vol. 3, núm. 1, p. 47-57.
- LEE, RONALD D. (1981). "Short-term Variation. Vital Rates. Prices ant Weather" dins WRIGLEY, EDWARD A.; SCHOFIELD, ROGER S., *The Population History of England, 1541-1871. A Reconstruction*, London: E. Arnold, p. 356-401.
- LEWIS, W. ARTHUR (1959). "Desarrollo económico con recursos ilimitados de mano de obra" *Revista de económica política*, núm. 22, p. 317-374.
- LIVI-BACCI, MASSIMO (1968a). "Fertility and Nupciality Changes in Spain from the late 18th to the 20th century (Part I)", *Population Studies*, vol. 22, núm. 1, p. 81-102.
- LIVI-BACCI, MASSIMO (1968b). "Fertility and Nupciality Changes in Spain from the late 18th to the 20th century (Part II)", *Population Studies*, vol. 22, núm. 2, p. 211-234.
- LIVI-BACCI, MASSIMO; REHER, DAVID S. (1991). "Otras vías hacia el pasado: de series vitales a dinámicas demográficas en poblaciones históricas", *Boletín...*, núm. IX-3, p. 87-108.
- LLONCH, MONTSERRAT; SANCHO, SOCORRO (1990). "La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900", *Papers de Demografia*, núm. 45, 22 pàgines.
- LÓPEZ, ANTONIO; MONREAL, ROSA (2002). *Matrimonis a Sant Vicenç dels Horts: 1654-1854. Dos-cents anys d'història*. Sant Vicenç dels Horts: Ajuntament de Sant Vicenç.
- LORENZO, LAURA (2004). "Reconstrucción de familias y trayectorias de vida a partir del análisis de datos locales", comunicació presentada al VII Congreso Internacional de la ADEH, celebrat a Granada els dies 1-3 d'abril de 2004, 26 pàgines. En línia: www.ugr.es, 22/05/2007.

- LUCCI, MARCELA (2008a). "Los «catalanes de América» de Buenos Aires: la construcción del ideario nacionalista a partir de un estudio de caso", *IX Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. Ayeres en discusión. Temas clave de Historia Contemporánea hoy*, 18 pàgines. En línia: www.ahistcon.org, 01/11/2010.
- MACDONALD, LEATRICE D.; MACDONALD, JOHN S. (1968). "Motives and objectives of migration: selective migration and preferences toward rural and urban life", *Social and Economic Studies*, núm. 17, p. 417-434.
- MALGESINI, GRACIELA; GIMÉNEZ, CARLOS (2000). *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalitat*. Madrid: Los libros de la Catarana.
- MANFREDINI, MATTEO (2003). "Families in motion: the role and characteristics of households migration in a 19th-century rural Italian parish", *The History of the Family. An International Quarterly*, núm. 8, p. 317-343.
- MARTÍNEZ, DAVID; MOYA, GRACIA (2011a). "La inmigración y el cambio social (Granada, 1890-1930)" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 283-300.
- MARTÍNEZ, DAVID; MOYA, GRACIA (2011b). "Trabajo y actividad en la configuración de la ciudad andaluza: Granada entre 1890 y 1930" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 127-144.
- MARTÍNEZ, M. BLANCA (1999). *El capital humano en Galicia (1860-1930): alfabetización y crecimiento económico*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago, tesi doctoral. En línia, www.mcu.es/Teseo, 31/01/2007.
- MARTÍNEZ, UBALDO (2000). "Teorías sobre las migraciones", *Migraciones & Exilios. Cuadernos de la Asociación para el estudio de los exilios y migraciones ibéricos contemporáneos*, núm. 1, p. 11-26.
- MASSEY, DOUGLAS S. (1990). "Social Structure, household strategies, and the cumulative causation on Migration", *Population Index*, vol. 56, núm. 1, p. 3-26.
- MASSEY, DOUGLAS S. I ALTRES (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, vol. 19, núm. 3, p. 431-466.
- MASSEY, DOUGLAS S. I ALTRES (1998). "Una evaluación de la teoría de la migración internacional: el caso de América del Norte" dins MALGESINI, G. (ED.), *Cruzando fronteras. Migraciones en el sistema mundial*. Barcelona: Icaria, p. 189 i següents.
- MASSONS, JOSEP M. (1984). "L'emigració de metges i cirurgians catalans a Madrid", *Gimbernet*, núm. I, p. 155-184.
- MASSONS, JOSEP M. (1987). "Metges i cirurgians catalans a Cuba", *Gimbernet*, núm. VII, p. 189-231.
- MENDELS, FRANKLIN F. (1972). "Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process", *Journal of Economic History*, vol. 32, núm. 4, p. 241-261.
- MENDELS, FRANKLIN F. (1981). *Industrialization and population in eighteenth-century Flanders*. Nova York: Arno Press.
- MENDIOLA, FERNANDO (2003). *Inmigración, familia y empleo. Estrategias familiares en el inicio de la industrialización, Pamplona (1840-1930)*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- MICOLTA, AMPARO (2005). "Teorías y conceptos asociados al estudio de las migraciones internacionales", *Trabajo Social*, núm. 7, p. 59-76.
- MIKELARENA, FERNANDO (1994). "Estructuras familiares, ciclo de vida, composición familiar y mano de obra extrafamiliar en el seno de los grupos domésticos de una ciudad tradicional: el ejemplo de Pamplona en 1786", *Boletín...*, núm. XII-2 i 3, p. 125-147.
- MILLÀS, CARLES (1996). "La immigració francesa al Papiol: 1566-1700", *Materials del Baix Llobregat*, núm. 2, p. 85-93.
- MILLÀS, CARLES (2005). *Els altres catalans dels segles XVI-XVII. La immigració francesa al Baix Llobregat en temps dels Àustria*. Barcelona: PAM.
- MILLÀS, CARLES (2008). "Un estat de la qüestió sobre la immigració occitana a la Catalunya dels segles XVI i XVII" dins *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat. Actes del VII Congrés de la CCEPC. València, 16, 17 i 18 d'octubre de 2008*. València: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, p. 211-234.
- MILLÀS, CARLES (2016). *Migracions històriques a escala municipal: Olesa, 1581-1930*. Berlín: Publicia, dos volums.

- MIRET, JOSEP (1993). "L'exili de metges catalans després de la Guerra Civil", *Gimbernet*, núm. XX, p. 213-260.
- MOLINA, LUIS; OYARZUN, FRANCISCO J. (2002). "Movimientos migratorios internacionales: análisis económico". Madrid: UCM, Documentos de trabajo o Informe Técnico, 33 pàgines. En línia: www.eprints.ucm.es, 03/10/2010.
- MOLS, ROGER S. J. (1954-1956). *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*. Louvain: Publications Universitaires de Louvain, dos volums.
- MORENO, IVÁN (2007). "Los determinantes de la inmigración internacional en España y Cataluña" dins LÓPEZ, GUILLEM (ED.), *Inmigración y transformación social en Cataluña. Vol. I. Aspectos socioeconómicos del fenómeno migratorio: las cuestiones relevantes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i BBVA, p. 47-92.
- MOYA, JOSÉ C. (1990). "Aspectos macroestructurales y microsociales de la emigración española a la Argentina, 1850-1930" dins DE JUANA, JESÚS; CASTRO, XAVIER (COORD.), *Galicia y América: el papel de la emigración. V Jornadas de Historia de Galicia*. Ourense: Deputación de Ourense, p. 137-160.
- MOYA, JOSÉ C. (1998). *Cousins and Strangers. Spanish Immigrants in Buenos Aires, 1850-1930*. Berkeley (LA): University of California Press.
- MUNDELLS, ROBERT A. (1957). "International trade and factor mobility", *American Economic Review*, núm. 47, 3, p. 321-335.
- NADAL, JORDI; GIRALT, EMILI (1955). "Inmigración francesa y problemas monetarios en la Cataluña de los siglos XVI y XVII" comunicació presentada al *X Congreso Internacional de Ciencias Históricas*, celebrat a Roma.
- NADAL, JORDI; GIRALT, EMILI (1960). *La population catalana de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: SEVPEN.
- OEPPEM, JIM (1993). "Generalized Inverse Projection" dins REHER, DAVID S.; SCHOFIELD, ROGER (ED.). *Old and New Methods in Historical Demography*. Oxford: Clarendon Press, p. 29-39.
- ORTEGA, ARTURO R. (1989). "Matrimonio, fecundidad y familia en el País Vasco a fines de la Edad Moderna", *Boletín...*, núm. VII-1, p. 46-74.
- OSO, LAURA (1998). *La migración hacia España de mujeres jefas de hogar*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- OYARZUN, FRANCISCO J. (2008). "Causas y efectos económicos de la inmigración. Un análisis teórico-empírico", *Papeles del Este*, núm. 17, p. 4-20.
- OYÓN, JOSÉ L.; MALDONADO, JOSÉ; GRIFUL, EULÀLIA (2001). *Barcelona 1930: un atlas social*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- PAREJA, ARANTZA (1996). "Un viaje en familia" dins GONZÁLEZ, MANUEL; ZARRAGA, KARMELE (ED.), *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 115-134.
- PAREJA, ARANTZA (1999). "L'impact des migrations et des inégalités sociales sur le marché matrimonial urbain: le cas de Bilbao (Espagne), 1825-1935", *ADH*, p. 115-136.
- PAREJA, ARANTZA (2000). "The Demography of the Industrialized Province of Biscay in Northern Spain. Spatial Differences and Long-Term Changes", *The History of the Family. An International Quarterly*, vol. 5, núm. 4, p. 431-448.
- PASCUAL, ÀNGELS; CARDELÚS, JORDI (1990). *Migració i història personal. Investigació sobre la movilitat des de la perspectiva del retorn*. Bellaterra: UAB.
- PASCUAL, ÀNGELS; CARDELÚS, JORDI (1998). "Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament" dins GINER, SALVADOR (DIR.), *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya, p. 189-200.
- PÉREZ, JOSÉ M. (1986). "Demografía cualitativa y coyuntura agraria. Análisis de interdependencias a partir del ejemplo gallego de Salnes (1600-1700)", *Pedralbes...*, núm. 6, p. 21-37.
- PÉREZ, JOSÉ M. (1988a). "La familia campesina en la Huerta de Valencia durante el siglo XVIII", *Boletín...*, núm. VI-2, p. 5-43.
- PÉREZ, JOSÉ M. (1988b). "Demografía coyuntural y factores autorreguladores en la Huerta de Valencia. El ejemplo de Benimaclet (1710-1855)" dins *Estudis sobre la població del País Valencià. Actes de les I Jornades d'Estudi sobre la població del País Valencià. València-Alacant, 20-22 de març de 1986*. València: Edicions Alfons el Magnànim i altres, vol. I, p. 397-417.

- PÉREZ, JOSÉ M. (1996). "La población de Galicia en el Antiguo Régimen: balance historiográfico y perspectivas de investigación" dins VÁZQUEZ, JOSE M. *A Guerra en Galicia. O rural e o urbano na Historia de Galicia*, Santiago de Compostela: Asociación Galega de Historiadores, p. 395-411.
- PÉREZ, JOSÉ M. (2000). "¿Es necesario privilegiar todavía la reconstrucción de familias en España? Una respuesta a David S. Reher", *Boletín...*, núm. XVIII-2, p. 105-122.
- PÉREZ, JULIO; ROMÁN, ALEJANDRO; MUÑOZ, ANTONIO (2011). "El cambio hacia la industria naval en el «saco interior» de la Bahía de Cádiz (1885-1935)" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 45-73.
- PÉREZ, JULIO; ROMÁN, ALEJANDRO; VILLATORO, FRANCISCO DE P. (2011). "Los flujos migratorios hacia el «saco interior» de la Bahía de Cádiz (1885-1935)" dins PAREJA, ARANTZA (ED.), *El capital humano en el mundo urbano. Experiencias desde los padrones municipales (1850-1930)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 219-259.
- PÉREZ-FUENTES, PILAR (2006). "El género, variable clave para la historia económica y social: balance de las investigaciones y retos para el futuro", *Vasconia. Cuadernos de Historia-Geografía*, núm. 35, p. 527-538.
- PIORE, MICHAEL, J. (1979). *Birds of Passage. Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PLAKANS, ANDREJS (1984). *Kinship in the Past: An Anthropology of European Family Life, 1500-1900*. Oxford i New York: Oxfordshire i B. Blackwell, respectivament.
- PORELL, FRANK W. (1982): "Intermetropolitan Migration and Quality of Life", *Journal of Regional Science*, vol. 22, núm. 2, p. 137-158.
- PORTES, ALEJANDRO (1978). "Migration and Underdevelopment", *Political and Society*, num. 8, p. 1-48.
- RAMÍREZ, FRANCISCO (1998). *Transformaciones y comportamientos demográficos diferenciales en dos municipios del interior andaluz. Aplicación del método de reconstrucción de familias en poblaciones de Iznájar y Loja (siglos XVIII-XX)*. Granada: Universidad de Granada, tesi doctoral.
- RAMÍREZ, FRANCISCO (2000). "Ordenadores y microanálisis nominativo: adaptación informática del método de reconstrucción de familias", *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, núm. 65, 25 pàgines. En línia, www.ub.es/geocrit, 25/04/2003.
- RAMIRO, FRANCISCO (2006). "Migración y movilidad social femenina en la Zaragoza del siglo XVIII" dins SALAS, JOSÉ A. (ED.), *Migraciones y movilidad social en el Valle del Ebro (ss. XVI-XVIII)*. Zarautz: Ediciones de la Universidad del País Vasco, p. 105-132.
- RAVENSTEIN, ERNEST G. (1885). "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, vol. 48, núm. 2, p. 167-227.
- RAVENSTEIN, ERNEST G. (1889). "The Laws of Migration. Second Paper", *Journal of the Statistical Society of London*, vol. 52, núm. 2, p. 241-301.
- RECAÑO, JOAQUÍN (1995). *La emigración andaluza, 1900-1992. Cronología, aspectos demográficos, distribución espacial y componentes socioeconómicos de la emigración andaluza en España*. Barcelona: UB, tesi doctoral.
- RECAÑO, JOAQUÍN (2002) "El papel de las redes en los procesos de migración interna", *Revista de Demografía Histórica*, núm. XX, I, p. 15-20.
- RECOLONS, LLUÍS (1998). "Les migracions en l'estudi científic de la població", *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 6, p- 51-70.
- REHER, DAVID S. (1988). "Fluctuaciones económicas y comportamiento demográfico en la España urbana", *Boletín...*, núm. VI-3, p. 51-79.
- REHER, DAVID S. (1990). *Town and country in pre-industrial Spain: Cuenca, 1550-1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- REHER, DAVID S. (1996). *La familia en España. Pasado y presente*. Madrid: Alianza.
- REHER, DAVID S. (2000). "La investigación en demografía histórica: pasado, presente y futuro", *Boletín...*, núm. XVIII-2, p. 18-78.

- REHER, DAVID S.; SANZ, ALBERTO; GONZÁLEZ, FERNANDO (2004). "Procesos de modernización y trayectorias de vida: propuesta para el análisis sociodemográfico a partir de datos locales en España" dins *Reconstituição de famílias, fogos e estratégias sociais: Actas do VI congresso da Associação de Demografia Histórica*. Castelo Branco: ADEH, vol. II, p. 83-108.
- REQUENA, FÉLIX (1991). *Redes sociales y mercado de trabajo. Elementos para una teoría del capital relacional*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas i Siglo XXI.
- RITCHEY, P. NEAL (1976), "Explanations of Migration", *Annual Review of Sociology*, vol. 2, p. 363-404.
- RODRÍGUEZ, HUMILDAD; SÁNCHEZ, EDUARDO; BLANCO, MARÍA J. (1995). "La reconstrucción de familias y su aplicación al estudio de las poblaciones" dins REHER, DAVID S. (COORD). *Reconstituição de famílias e outros métodos microanalíticos para a história das populações. Actas do III Congresso da ADEH. Braga-Guimarães, abril 1993*. Porto: Afrontamento, p. 253-268.
- RODRÍGUEZ, MARÍA X.; FREIRE, M. PILAR; PRADA, ÁNxeLES (1999). "Mujeres que emigran, mujeres que permanecen. Contribución a un estudio de la relación entre mujeres, economía campesina y emigración. Galicia, 1880-1930", *Arenal: historia de mujeres*, vol. 6, núm. 2, p. 265-294.
- ROOT, BRENDA D.; DE JONG, GORDON F. (1991). "Family Migration in a Developing Country", *Population Studies*, vol. 45, núm. 2, p. 221-233.
- ROS, CARMÉ; SANCHO, SOCORRO (2001). "La movilidad geográfica y socioprofesional de los artesanos de la Cataluña de los siglos XVII y XVIII. Un estudio local comparativo", *Papers de Demografia*, núm. 187, 29 pàgines.
- ROSENTAL, PAUL-ANDRÉ (2006). "Por una Historia Política de las Poblaciones", *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, núm. 12, p. 37-63.
- ROWLAND, ROBERT (1988). "Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica (siglos XIX-XIX). Una perspectiva regional" dins PÉREZ, VICENTE; REHER, DAVID S. (ED.), *Demografía histórica en España*. Madrid: El Arquero, p. 72-137.
- SALAS, JOSÉ A. (2003). "Buscando vivir en la ciudad: trayectorias de inmigrantes franceses en los siglos XVII y XVIII", *Revista de Demografía Histórica*, núm. XXI, I, p. 141-166.
- SALAS, JOSÉ A. (2009). *En busca de El Dorado. Inmigración francesa en la España de la Edad Moderna*. Bilbao: Servicios Editoriales de la Universidad del País Vasco.
- SÁNCHEZ, BLANCA (1995). *Las causas de la emigración española 1880-1930*. Madrid: Alianza.
- SARASÚA, CARMEN (1994). *Criados, nodrizas y amos: el servicio doméstico en la formación del mercado de trabajo madrileño, 1758-1868*. Madrid: Siglo XXI.
- SARASÚA, CARMEN (2000). "Migrazioni femminile nella Spagna dei secoli XVIII-XX: serve, balie ed altre lavoratrice" dins ALBERA, DIONIGI I CORTI, PAOLA (ED.), *La montagna mediterranea: una fabbrica d'uomini? Mobilità e migrazioni in una prospettiva comparata*. Cavallermaggiore: Gribardo, p. 193-209.
- SCHOFIELD, ROGER S. (1972). "La reconstitution de la famille pour ordinateur", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, núm. 3, p. 1.071-1.082.
- SCHOFIELD, ROGER S. (1992). "Automatic family reconstitution. The Cambridge experience", *Historical Methods*, vol. 25, núm. 2, p. 75-79.
- SCHULTZ, THEODORE W. (1961). "Investment in human capital", *American Economic Review*, núm. 51, p. 1-17.
- SCHWARTZ, ABA (1973). "Interpreting the Effect of Distance on Migration", *Journal of Political Economy*, vol. 81, núm. 5, p. 1.153-1.169.
- SCOTT, JOAN W.; TILLY, LOUISE (1978). *Women, work and family*. New York, Routledge.
- SENTÍS, CARLES (1994). *Viatge en Transmiserià. Crònica viscuda de la primera gran emigració a Catalunya*. Barcelona: La Campana.
- SILVESTRE, JAVIER (2002). "Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica", *AGER. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, núm. 2, p. 227-248.
- SILVESTRE, JAVIER (2000). "Aproximaciones teóricas a los movimientos migratorios contemporáneos: un estado de la cuestión", *Historia Agraria*, núm. 21, p. 157-912.

- SILVESTRE, JAVIER (2001). "Viajes de corta distancia: una visión espacial de las migraciones interiores en España 1877-1930", *RHE*, núm. XIX-2, p. 247-286.
- SIMON, ANTONI (1993). "Desindustrialización y movimientos migratorios en la Cataluña del ochocientos. El caso de la ciudad de Olot" dins *Primera Conferencia Europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*. Santiago de Compostela: CIDH i altres, vol, II, p. 575-588.
- STARK, ODED (1993). *La migración del trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- STARK, ODED; BLOOM, DAVID E. (1985). "The new economics of labour migration", *American Economic Review*, vol. 75, núm. 2, p. 173-178.
- STARK, ODED; TAYLOR, J.E. (1989). "Relative Deprivation and International Migration", *Demography*, vol. 26, núm. 1, p. 1-14.
- STOUFFER, SAMUEL A. (1940). "Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance", *American Sociological Review*, vol. 5, núm. 6, p. 845-867.
- SUTCLIFFE, BOB (1998). *Nacido en otra parte. Un ensayo sobre la emigración internacional, el desarrollo y la equidad*. Bilbao: Hegoa.
- TERMES, JOSEP (1984). *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Barcelona: Editoria Empúries.
- THOMAS, WILLIAM I.; ZNANIECKI, FLORIAN (1918-1920). *The polish peasant in Europe and America. Monograph of an immigrant group*. Boston: Richard G. Badger, The Gorham Press. 2 vols.
- TIZÓN, JORGE I ALTRES (1992). "Migraciones y salud mental: una revisión empírica del tema desde una población asistencialmente delimitada", *Psiquis: Revista de psiquiatría, psicología médica y psicopatológica*, vol. 13, núm. 4, p. 169-187.
- TODARO, MICHAEL P. (1969). "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", *American Economic Review*, núm. 59, 1, p. 138-148.
- TOMÀS, JOSEP (1988). "Metges catalans a Amèrica. Una font d'informació", *Gimbernat*, núm. XIII, p. 325-326.
- TORRENTS, ÀNGELS (1993). *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935*. Barcelona: UB, tesi doctoral.
- TORRENTS, ÀNGELS; CUSIDÓ, TERESA A. (1993). "La complementariedad de datos patronales y fichas de familia: un ejemplo de linaje", *Papers de Demografia*, núm. 77, 22 pàgines.
- URIZAR, GABRIELA (2009). "Fonts per a l'estudi de les relacions entre Xile i Catalunya (1931-1960). Què hi podem trobar en els fonts xilens?", *Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, núm. 24, p. 3-10.
- VILA, MARC A. (1984). *Les migracions i Catalunya*. Barcelona: El Llamp.
- VINUESA, JULIO I ALTRES (1997). *Demografía. Análisis y proyecciones*. Madrid: Ed. Síntesis.
- WALLERSTEIN, IMMANUEL (1979-1989). *El moderno sistema mundial*. Madrid: Siglo XXI, tres volums.
- WILLIGAN, J. DENNIS; LYNCH, KATHERINE. (1982). *Sources and Methods of Historical Demography*. New York: Academic Press.
- WOOLF, STUART (1994). "Teorías macro y microeconómicas y estrategias familiares: algunas reflexiones ingenuas y escépticas", *Boletín...*, núm. XII-2/3, p. 11-20.
- WRIGLEY, E. ANTHONY (1966). "Family reconstitution" dins WRIGLEY, E. ANTHONY (Ed.), *An Introduction to English Historical Demography*. London, p. 96-159.
- WRIGLEY, E. ANTHONY (1973). *Identifying People in the Past*. Londres: Edward Arnold.
- WRIGLEY, E. ANTHONY.; SCHOFIELD, ROGER S. (1981). *The Population History of England, 1541-1871. A Reconstruction*, Londres, Edward Arnold.
- ZELINSKY, WILBUR (1971). "The hypothesis of the mobility transition", *Geographical Review*, vol. 61, núm. 2, p. 219-249.
- ZIPF, GEORGE K. (1946). "The P1P2/D Hypothesis: on the intercity movement of persons", *American Sociological Review*, núm. 11, p. 677-686.

Notes

- 1.- Hi ha molts altres treballs que teoritzen sobre el concepte migració. En aquest sentit, cal destacar la dissertació d'Herrera (2006:19-35) sobre el concepte migració recollint diferents definicions d'aquest mot des d'un vessant demogràfic, econòmic, psicològic o sociològic.
- 2.- Una raó de pes que ens porta a l'exclusió d'aquests moviments pendulars, com les vacances o els desplaçaments per raons d'oci i esbarjo o, fins i tot, els canvis de residència dins d'un mateix municipi, és que aquest tipus de mobilitat de la població, en l'espai i en el temps, no genera una migració perquè no comporta ni un augment ni una disminució del nombre d'habitants d'una població; és a dir, no afecta a l'estructura demogràfica d'una població, mentre que les migracions, tot i constituir només una petita part del conjunt de moviments en l'espai generats per les persones, són les que tenen majors repercussions en l'estructura demogràfica de les poblacions i en la seva distribució espacial de la població. Hi ha també una altra raó òbvia: les migracions pendulars, com els altres desplaçaments d'oci i esbarjo, són molt difícils de documentar i quantificar en demografia històrica, tot i que també ho són, en menor escala, les migracions estacionals; o, també, es poden estudiar els canvis de residència dins d'un mateix municipi, que si bé no repercuteixen en l'estructura demogràfica –tot i que poden provocar un canvi en la densitat de població o en l'envelliment o rejuveniment del barri, districte o altre nucli de població dins d'un mateix municipi– si que incideixen en l'estructura socioeconòmica –provocant canvis en les desigualtats socials–, que romanen fora del nostre camp d'estudi de les migracions perquè no comporten un canvi de residència, sinó de l'adreça.
- 3.- En el cas en què ens basem, la delimitació de la migració ve donada per la residència habitual de l'individu, una residència ubicada en un territori clarament delimitat administrativament, però hi ha estudis que prenen com a unitat d'anàlisi unitats culturals, lingüístiques o ètniques.
- 4.- Segons Zelinsky (1997:145, nota 3), D.S. Thomas amb “Research Memorandum on Migration Differentials”, l'any 1938, ja havia modificat les lleis de Ravenstein.
Així mateix, García (2005:58) afirma que A.F. Weber, amb *The Growth of Cities in the Nineteenth Century*, l'any 1899; A. Redford i el seu llibre *Labour migration in England, 1800-1850*, l'any 1926, i H. Jerome, a *Migration and business Cycles*, del mateix any, estudien aquests factors d'atracció i d'expulsió de migrants, fins al punt, el darrer, de presentar les primeres elaboracions sistemàtiques del model *pull-push*. L'aportació d'aquest darrer també és destacada per De Miguel (2007:11).
I, d'altra banda, Díaz (2007), destaca l'aportació de Thomas, W. I.; Znaniecki, F. (1918-1920), *The polish peasant in Europe and America...* pel seu caràcter sociològic de la realitat social i pel fet de centrar-se en les regularitats socials relacionades amb les migracions familiars de finals del segle XIX.
- 5.- Arango (1985:12-13), en la seva revisió en el centenari de la publicació de les dotze lleis de Ravenstein, les exposa i resumeix: “1. La principal causa de les migraciones son las disparidades económicas, y el móvil económico predomina entre los motivos de las migraciones. 2. La mayor parte de las migraciones son de corta distancia. 3. Los migrantes que se desplazan a largas distancias generalmente van con preferencia a uno de los grandes centros de comercios o de la industria. 4. Las migraciones se producen escalonadamente. 5. El proceso de dispersión es el inverso del de absorción y exhibe características similares. 6. Cada corriente migratoria produce una contracorriente compensadora. 7. Los nativos de las ciudades tienen menos propensión a emigrar que los de las zonas rurales del país. 8. Entre los migrantes de corta distancia parecen predominar las mujeres, mientras lo contrario ocurre entre los de larga distancia. 9. La mayoría de los migrantes son adultos. 10. Las grandes ciudades crecen más por inmigración que por incremento vegetativo. 11. Las migraciones más importantes son las que van de las áreas rurales a los grandes centros de comercio y de la industria. 12. Las migraciones tienden a aumentar con el desarrollo económico y con el progreso de la tecnología y del transporte”.
- 6.- Segons Arango (1985:11-21), els factors d'expulsió són els que estableixen les àrees d'origen dels migrants i la gènesi de les migracions, mentre que els factors d'atracció determinen l'orientació i distribució dels fluxos establint els llocs de destinació entre els migrants potencials.

- 7.- Mireu, Micolta (2005:66-68).
- 8.- García (2005:58) cita l'article de G.K. Zipf, "The P1P2/D Hypothesis: on the intercity movement of persons", *American Sociological Review*, núm. 11, p. 677-686. Pel que fa a aquest tema, De Miguel (2007:11) afirma que l'impacte de la tesi de Zipf ha estat superior a la de tesi de Stouffer ja que aquesta teoria és més difícil d'avaluar.
- 9.- Respecte a això, mireu, entre altres: De Miguel (2007), García (2005), Zelinsky (1971), Arango (1985), o, Salas (2009).
- 10.- I posa èmfasi en quatre idees: 1. l'emigració urbana afecta més a la mà d'obra no qualificada i als comerciants que als artesans; 2. l'emigració és, especialment, un acte individual i aïllat; 3. les característiques de la immigració a les ciutats estan estretament relacionades amb la funcionalitat d'aquestes i 4. les famílies immigrants són més vulnerables que aquelles que romanen al seu propi territori [Mols, 1954-1956, volum 2:375].
- 11.- Heus aquí un breu resum de les cinc fases de la transició de la mobilitat: la fase I, la societat tradicional premoderna d'escassa migració residencial genuïna i circulació limitada establerta per la pràctica consuetudinària a través d'interval·ls físics i socials apreciables; la fase II, la primera societat *transicional*, amb un moviment en massa del camp a la ciutat, un moviment significatiu de les zones rurals a les fronteres colonitzadores, importants eixides d'emigrants a destinacions foranes disponibles i atractives, una petita emigració de treballadors especialitzats del món més avançat i un augment d'altres tipus de desplaçaments; la fase III, la darrera societat *transicional*, amb una disminució del corrent camp/ciutat, del flux de migrants a les fronteres de colonització i, al contrari, un increment de la mobilitat; la fase IV, la societat avançada, amb la mobilitat residencial estabilitzada, la continuació reduïda dels desplaçaments camp/ciutat, l'augment dels moviments de ciutat a ciutat i l'arribada de treballadors no qualificats de països subdesenvolupats i la mobilitat de treballadors qualificats; i la fase V, una societat futura molt avançada, amb el suggeriment d'una possible davallada del nivell de migració residencial i la desacceleració de la mobilitat de la població, entre altres hipòtesis [Zelinsky, 1971, taula 1, p. 154-155].
- 12.- Cas, per exemple, de Camps (1993); Jiménez (1998); Silvestre (2000) o, entre altres, Micolta (2005).
- 13.- Per a més informació podeu consultar Massey i altres (1993), Woolf (1994), Massey i altres (1998), Micolta (2005), Sutcliffe (1998)...
- 14.- Mireu, per exemple, els treballs de Massey i altres (1993), Massey i altres (1998), Silvestre (2000), Martínez (2000) o García (2005).
- 15.- Quant al model dualista, mireu: Massey i altres (1993), García (2005), De Miguel (2007) i Salas (2009), entre altres.
- 16.- L'economista Lewis conclou aquest article amb tres clares al·lusions a la relació demografia i economia: "9. El sector capitalista no puede expandirse mediante todas estas formas indefinidamente, puesto que la acumulación de capital puede tener lugar más aprisa que el ritmo de crecimiento de la población. Cuando se agota el exceso de mano de obra, los salarios comienzan a aumentar sobre el nivel de subsistencia. 10. El país está, sin embargo, rodeado de otros países que tienen exceso de mano de obra. Por consiguiente, tan pronto como sus salarios comienzan a aumentar, la inmigración en masa y la exportación de capital actúan frenando el aumento. 11. La inmigración en masa de mano de obra no cualificada podría incluso aumentar la producción *per càpita*, pero su efecto sería mantener en todos los países los salarios próximos al nivel de subsistencia de los países más pobres" [Lewis, 1959:373]. Aquest model dualista ha estat defensat i desenvolupat per Todaro (1969) i Harris i Todaro (1970) basant-se en el concepte dels beneficis esperats.
- 17.- Per a més informació podeu consultar Molina i Oyarzun (2002), García (2005), De Miguel (2007), Hernández (2008), Oyarzun (2008) o Salas (2009).
- 18.- García (2005:61) cita a G. Hunt, *Preliminary report on the Kagu deaths at Pic Nigua*, Unpublished report to Bird Life International.
- 19.- Respecte a això podeu consultar Massey i altres (1993 i 1998), Martínez (2000), García (2005), Micolta (2005), De Miguel (2007) o Salas (2009).

- 20.- Vegeu Martínez (2000:18-19).
- 21.- Mireu Malgesini i Giménez (2000:38).
- 22.- Pel que fa a aquest tema podeu consultar: Piore (1979), Massey i altres (1998), Silvestre (2000), García (2005), Micolta (2005), De Miguel (2007), Díaz (2007) i Moreno (2007).
- 23.- En aquesta línia s'expressen Massey i altres (1998:189-264), García (2005:62) i Micolta (2005:69-70).
- 24.- Pel que fa a aquest tema consulteu, per exemple, Kriedte, Medick i Schlumbohm (1986), Llonch i Sancho (1990), Camps (1987, 1990b i 1993) o García (2005).
- 25.- Mireu, entre altres: Reher (2000), Silvestre (2001), García (2005) o Millàs (2016).
- 26.- Així no és estrany que en el camp de la demografia històrica els mètodes microanalítics emprats majoritàriament hagin estat la reconstrucció de famílies o de parròquies i l'explotació intensiva de padrons d'habitants.
- 27.- Vegeu: García (2005), Woolf (1994)...
- 28.- Una descripció més acurada i àmplia d'aquesta teoria pot trobar-se a Massey i altres (1993:432-436), Massey i altres (1998:192-205), Silvestre (2000:164-166) o García (2005:65-66).
- 29.- Respecte de la teoria del capital humà es poden consultar els treballs de Becker (1993) i Schultz (1961), entre molts altres, que fonamenten l'anàlisi econòmica a la conducta humana en àrees com ara la divisió del treball, el matrimoni, la fecunditat i el creixement econòmic, la desigualtat en els ingressos, les relacions familiars i l'educació [Becker, 1993] o les diferències de poder adquisitiu sobre la base de l'educació, la formació en el lloc de treball i la migració selectiva [Schultz, 1961]. Així com, el treball empíric de Camps (1990c) sobre l'Espanya Industrial al segle XIX, el llibre de González, García i Urrutikoetxea (2007) sobre les ciutats mineres de la Ría de Bilbao, el treball de Martínez (1999) o l'explicació d'aquesta teoria del capital humà per De Miguel (2007).
- 30.- En aquesta línia cal destacar els treballs de Kok (1997), García (2001), Mendiola (2003)...
- 31.- Per a més informació respecte d'aquesta nova teoria de les migracions podeu consultar els treballs de Massey i altres (1993:436-440), Massey i altres (1998:206-211), Sutcliffe (1998:25-26), Silvestre (2000:166-168), García (2005:67-70), De Miguel (2007) i, entre altres, Salas (2009).
- 32.- En aquest sentit, l'economia de la família s'organitza per a assolir el màxim de benefici econòmic i social del grup familiar en conjunt, i les seves estratègies i activitats econòmiques estan condicionades per les opcions econòmiques del seu entorn i per la disponibilitat de mà d'obra a la llar [Reher, 1996:291]. En aquesta línia també es manifesta De Miguel (2007:16-17).
- 33.- Pel que fa a aquest tema cal destacar l'aportació de Root i De Jong (1991:222-225) en fer notar cinc aspectes: l'existència de xarxes familiars, la major o menor pressió familiar en emigrar, la mida i la composició familiar i llur cicle de vida, els recursos socioeconòmics disponibles i la mobilitat prèvia d'altres familiars.
- 34.- Entre els treballs realitzats des d'una perspectiva del cicle vital familiar cal destacar les aportacions de Camps (1997), Reher (1990), Arbaiza (1994), Pareja (1999), Borderías (1993) i, entre altres, Kok (1997).
- 35.- En paraules de Recolons, Stark explica els moviments de la migració laboral com una resposta a la manca relativa, o sigui, una insatisfacció mesurable dintre d'un grup de referència en origen i la migració com a mitjà de reduir o eliminar aquesta insatisfacció, posteriorment, el mateix, amplia aquest enfocament per tal d'incloure aspectes addicionals de la migració internacional, com la referència del migrant a un altre grup durant la seva estada a l'estranger [Recolons, 1998:59].
- 36.- Mireu pel que fa a aquest tema, entre altres, els treballs de Rodríguez (2002), Gregorio (1997), Jiménez (1998), Jofre (1997 i 2002), Borderías (1993), García (1999), Pérez-Fuentes (2006) i, entre altres, Rodríguez, Freire i Prada (1999).
- 37.- Respecte a això podeu consultar els treballs de Massey i altres (1993), Massey i altres (1998), Gurak i Caces (1998), García (2001), De Miguel (2006), Micolta (2005), García (2005) o Salas (2009).
- 38.- En aquest sentit s'expressa García (2005:70), mentre que Gurak i Caces (1998:75) afirmen que cal remuntar-se a la dècada dels seixanta del segle passat.

- 39.- Voldríem destacar, entre altres, els treballs de Piore (1979), Plakans (1984), Baines (1985), Massey (1990), Reher (1990), Requena (1991), Sarasúa (1994), Recaño (1995 i 2002), García (2002)...
- 40.- Massey i altres (1998:229). Traducció personal.
- 41.- Respecte d'això cal destacar l'aportació de Jasso i Rosenzweig (1986:291-311) en destacar l'efecte multiplicador dels immigrants als EUA.
- 42.- En aquest sentit s'han d'inscriure els casals o centres regionals que comencen a sorgir a principis del segle XX, com el Centre Català de Santiago de Xile fundat l'octubre de 1906 [Urizar, 2009:1] o el Casal Català de Buenos Aires, fundat el 1908 [Lucci, 2008a:1].
- 43.- En aquesta línia s'ha d'inscriure l'aportació d'Hareven (1982 i 1995), quant al mercat de treball analitzat des d'una escala macro l'obra de Gómez (1993) i a nivell micro, Arbaiza (1994).
- 44.- Respecte d'això, mireu García (2005:72-73).
- 45.- En aquesta línia s'expressen, entre altres, Devoto (1988), Woolf (1994), Sarasúa (2000), Flores (2001)...
- 46.- Entre els treballs i estudis més representatius hauríem de destacar l'obra de Gurak i Caces (1998:99-100) on s'apleguen diferents treballs sobre les xarxes migratòries, el treball de MacDonald i MacDonald (1968) que analitzen els motius i els objectius de les migracions selectives des del camp a les ciutats, l'article de Ritchey (1976) que revisa com investigar les causes de les migracions, amb la intenció de delinear l'estat actual del desenvolupament teòric dels factors que determinen la migració i aquells que influeixen en la direcció dels moviments migratoris, i, també, podríem incloure el treball de Manfredini (2003) que explora intensivament sèries consecutives de padrons d'habitants de dues poblacions italianes en el segle XIX.
- 47.- Alguns dels treballs interessants en demografia històrica de llarga duració centrats en la mobilitat de la població són el recent llibre de Salas (2009) o el seu article sobre les trajectòries de la migració francesa al llarg dels segles XVI i XVII [Salas, 2003], l'estudi sobre la mobilitat geogràfica i socioeconòmica dels artesans igualadins i mataronins al llarg dels segles XVI i XVII de Ros i Sancho (2001), o els estats de la qüestió sobre els estudis fonamentats en la microanàlisi d'Ardit (1999) i Pérez (1996 i 2000), entre d'altres.
- 48.- Respecte d'això, destacaríem l'article de Torrents i Cusidó (1993) per demostrar la disparitat existent entre les edats declarades als padrons de Sant Pere de Riudebitlles i els resultats en la reconstrucció de famílies d'aquest mateix municipi tot i observant una important migració en un de cada tres nuclis familiars de l'esmentat municipi, el llibre de García (2005) sobre els factors d'expulsió i selecció del capital humà en l'emigració a la Ría de Bilbao a les darreries del segle XIX i el primer terç del segle XX, el treball de Kok (1997) sobre les migracions juvenils als Països Baixos amb la utilització combinada entre les dades nominatives dels padrons i censos i el registre civil.
- 49.- En el cas de l'Estat, podríem destacar els treballs d'Ansón (1976 i 1977), Lázaro i Martín (1984) o Ramírez (2000), internacionalment esmentem els articles de Daubeze i Perrot (1972), Henry (1972), Schofield (1972), entre altres.
- 50.- Mireu, entre altres, els treballs de Wrigley (1973), Jetté i Gauvreau (1987), Schofield (1992), Checa, Checa i Arjona (2002), Fure (2003) i Reher, Sanz i González (2004).
- 51.- L'únic treball d'àmbit estatal que hem pogut trobar és el de García (2005) i tots els articles que d'aquest se'n deriven, tant individualment (1999a, 1999b, 2001, 2002, 2003 i 2004) com amb la col·laboració d'altres investigadors [García i Pareja (2003), García, Pareja i Zarraga (2004), González i García, 2006, González, García i Urrutikoetxea, 2007].
- 52.- García, Rocío (2005:95) cita aquesta tesi doctoral de J. C. Doherty (1985), *Short-distance migration in Mid-Victorian Lancashire: Blackburn and Bolton, 1861-71*. Lancaster: University of Lancaster, a la qual no hem pogut accedir.
- 53.-Vegeu nota li.
- 54.- Evidentment, cal tenir en compte que la principal mancança dels padrons és que la informació que se'ns dona dels migrants es refereix al moment en el que s'ha elaborat el padró, no al moment d'arribada a la població

objecte d'estudi. Àdhuc, només ens apropa al fet en sí de la immigració, de l'arribada i de l'assentament dels migrants.

55.- En aquesta línia destacaríem, entre altres, el darrer treball de Salas (2009) sobre la immigració francesa a l'Espanya moderna; l'article de Vilalta (2006) per a les migracions a la Lleida del segle XVI; l'estudi d'Alfaro (2006) sobre els corrents migratoris a la vall mitjana de l'Ebre; el de Ramiro (2006) centrat en les migracions i la mobilitat social femenina a Saragossa; el de Millàs (2006) sobre la immigració francesa al Baix Llobregat o, entre altres, la comunicació d'Almazán (2008) analitzant 1.976 processos d'immigrants occitans al Vallès Occidental. Tots ells apleguen diferents fonts preestadístiques, però també s'han estudiat, des del lloc de destinació, la immigració a través dels padrons: l'article sobre les relacions migratòries entre Alcover i la Selva del Camp [Grau i Puig, 2003], l'anàlisi del padró d'habitants de 1930 estudiant la migració entre Reus i Alcover [Grau i Puig, 2005b], l'estudi de les migracions entre La Selva del Camp i l'Albiol amb el buidatge del padró de 1924 [Grau i Puig, 2006], l'anàlisi del cens de 1910 d'Ulldecona [Raga i Roig, 2004] i l'estudi, però amb un buidatge no nominatiu, d'Oyón, Maldonado i Griful (2001) sobre una mostra del padró de Barcelona de 1930.

Així mateix, caldria destacar els treballs a nivell macro de Vila (1984), Cabré (1989, 1990, 1999...), Gómez (1992) o Pascual i Cardelús (1998) "tot i centrar-se en el període 1970-1981", entre altres, emprant dades estadístiques del conjunt del Principat per estudiar, fonamentalment, la immigració, mentre que Pascual i Cardelús (1990) ho fan per estudiar les migracions de retorn. En canvi, a nivell micro hauríem de destacar les aportacions de Gual (1993a), Codina (1985) o Millàs (1996) entorn a la immigració occitana buidant registres parroquials, principalment.

56.- Quant als treballs que s'han esmerçat en estudiar des del punt de partida el fenomen migratori cal destacar les dels emigrants d'ultramar, estudiada, entre altres, per García (2008) o les vivències personals de Sentís (1994).

57.- El mètode reconstrucció de famílies es començà a emprar, com ja hem dit, per Henry en demografia, per estudiar la fecunditat natural, i, més tard, en altres àmbits de les ciències socials, com l'economia per estudiar les crisis de subsistències, per Goubert (1960a i 1960b). Quant això, vegeu, per exemple, Rodríguez, Sánchez i Blanco (1995), Pérez (2000) i Reher (2000)...

Aquest mètode ha estat aplicat a l'Estat, entre altres, per Gual (1993a), Torrents (1993), Ramírez (1998), Lorenzo (2004)..

58.- El mètode anglès volia aprofundir en àmbits no gaire desenvolupats en l'aplicació de la reconstrucció de famílies, com són l'estudi de la mortalitat, la mobilitat de la població o el càlcul de taxes brutes de natalitat i mortalitat, perquè es treballa amb dades agregades, però anònimes [Cardoso i Pérez, 1976]. Els seus impulsors van ser els membres del Grup de Cambridge per a la història de la població i l'estructura social on destacà l'aportació de Wrigley (1966).

A l'Estat, aquest mètode ha estat desenvolupat en molts treballs i estudis, entre altres, Dantí (1981 i 1988), Gual (1988...), Gual i Millàs (1999 i 2002)...

59.- L'elaboració de les fitxes brutes o de les dades de cadascuna de les diferents partides o inscripcions ha estat realitzada informàticament en els fulls de càlcul, introduint tants camps "columnes" com aspectes hi constin; mentre que els individus o personatges s'insereixen individualment per files.

Per a més informació, mireu Millàs (2016, vol. 1;305-312).

60.- Aquest mètode, segons García (2005:92), serveix per avaluar l'impacte de l'emigració familiar i descriure els itineraris seguits pels migrants. A l'Estat ha estat utilitzat, entre altres, per Pareja (1999).

61.- Aquest mètode ha estat desenvolupat a l'Estat per García (1967), Gómez (1993a) i Gómez i Céspedes (1996).

62.- Aquesta metodologia ha suposat una gran contribució científica a l'estudi demogràfic i de les migracions, així com una aportació rellevant en el context de la historiografia basca [García, 2005:92].

63.- Hi ha hagut altres estudis que tot i no seguir fidelment els seguiments nominatius proposats per García (2003), segueixen un model similar, com podria ser, fins i tot, la pròpia reconstrucció de famílies, però amb altres característiques i objectius.

- 64.- Recordem que un dels principals problemes dels padrons d'habitants és que no recullen el moment d'arribada a la població en qüestió, per la qual cosa hem optat per localitzar aquesta emigració en els padrons olesans més propers a la seva partida. Segons García, trobar l'emigrant facilita l'anàlisi del tipus de migració –familiar o individual–, el nombre d'individus que deixen plegats el municipi, la presència de xarxes migratòries i les característiques dels mateixos [García, 2005:102].
- 65.- Òbviament, hem eliminat els repetits en padrons successius d'un mateix municipi i aquells que s'han desplaçat d'un municipi a un altre d'aquesta vintena de poblacions catalanes.
- 66.- Tal com fa García (2005:103), l'última decisió de vincular les dades dels diferents padrons, identificant-los amb un mateix personatge, és una realització personal, ni informàtica, ni automàtica.
- 67.- La reconstrucció de famílies mitjançant els registres parroquials és una tècnica molt complexa per a l'estudi de les migracions, malgrat que darrerament s'ha perfeccionat amb la complicitat d'altres fonts nominals i vinculant-ne les dades amb les aconseguïdes de les sèries vitals amb les dades dels padrons i censos de població.
- 68.- Respecte aquest tema podeu consultar Willigan i Lynch (1982), Schofield (1992), Ramírez (2000), Checa, Checa i Arjona (2002), Salas (2003), Reher, Sanz i González (2004), Lorenzo (2004)...
- 69.- Pel que fa a aquest, mireu, entre altres, González i García (2006), García (2005) o Fure (2000).
- 70.- Els casos en què, al llarg del període estudiat, un individu mor a Olesa i ens consta una naturalitat diferent es dona en 2.622 ocasions, un 11,02% de les actes buidades. D'aquests, potser, hauríem de descomptar els cent setanta-dos soldats o, fins i tot, els dos rodamons o els trenta-dos casos en què les fonts ens especifiquen que habitaven en altres poblacions.
- 71.- L'observació de l'estat civil ens serveix, especialment, per discernir aquelles dones casades o vídues que ens apareixen enregistrades amb el cognom del seu cònjuge.
- 72.- Les modificacions més importants en la vinculació noces/capítols rau en el fet d'ometre la selecció dels matrimonis i contractes anteriors a l'any 1600 i de les noces compreses entre 1801 i 1930, i en els vincles destinació/origen, atès que només es comparen els individus pels noms i cognoms i la data de l'esdeveniment. Respecte a la vinculació entre els registres sacramentals i els padrons la modificació d'aquest model, a banda del canvi de fonts documentals i de llur selecció, està en el fet de comparar si els migrants que hem consignat estan en ambdues relacions, per la qual cosa l'elaboració de variables i l'anàlisi estadística ja s'ha treballat. Tanmateix, cal dir que aquesta vinculació ha estat exclusivament manual i, per tant, el vincle entre els contractants i els nuvis ha correspost plenament a l'autor d'aquesta vinculació.
- 73.- Per exemple, en la vinculació entre els contractes o capítols matrimonials i els llibres de noces hem observat algunes divergències en els nom, els cognoms, els oficis o la naturalitat dels personatges documentats.
- 74.- La vinculació dels registres sacramentals i els padrons també presenta algunes divergències en els noms i cognoms enregistrats, tot i la normalització i harmonització prèvia dels noms i cognoms dels personatges enregistrats en les diferents fonts.
- 75.- Atès que disposem del buidatge dels volums 64 i 71 de la sèrie d'esposalles de l'ACB, recentment informatitzat en el projecte del Centre d'Estudis Demogràfics, podem comparar els casos en què consta sí el nuvi, llurs progenitors o la núvia i els seus pares són naturals o residents a Olesa amb les noces enregistrades als sacramentaris olesans.
- 76.- En la vinculació realitzada hem constatat que dels 72 nens que apareixen amb vuit anys d'edat declarada en el padró de 1860, només 46 tenen realment aquesta edat; 7 tenen set anys; 4, 9 anys i 5, 10 anys. La resta de nens, fins a completar els 107 naixements descoberts s'han aconseguit de la vinculació dels llibres de baptisme i d'òbits a partir de les edats declarades en aquesta darrera font. D'altres, els hem trobat com emigrants en d'altres poblacions.
- 77.- Vegeu Millàs (2016, vol. I:308, quadre 2.4.).
- 78.- Vegeu Millàs (2016, vol. I:309, quadre 2.5.).

- 79.- Vegeu Millàs (2016, vol. I:347, quadre 2.33.).
- 80.- Vegeu Millàs (2016, vol. I:311, quadre 2.6.).
- 81.- Informació extreta dels sacramentaris d'altres parròquies –Pallejà, Abrera...–; Benavente (1992); Codina (1987-1988 i 1997); Jorba (2009); López i Monreal (2002): *Diccionari...* (1992); els buidatges de la pàgina web de la Societat Catalana de Genealogia i la informació subministrada per J. Marfeny i C. Ros, entre altres.
- 82.- Emprem les denominacions utilitzades per Livi-Bacci i Reher (1991) i Reher (2000) per referir-nos aquests mètodes britànics.
- 83.- Respecte això, caldria destacar les aportacions de Lee (1981), Reher (1988b), Pérez (1986, 1988a, 1988c...) o Bengtsson i Reher (2000).
- 84.- Pel que fa a aquest tema, podem destacar les aportacions de Cachinero (1982), Rowland (1988), Livi Bacci (1968a i 1968b) o Mikelarena (1994b).
- 85.- Aquesta afirmació de Pérez és en resposta a l'article de Reher (2000) qui subscribia l'antítesi d'aquesta idea. La nostra intenció no és polemitzar ni entrar en aquest debat, sinó que intentarem demostrar llur validesa. Entre els treballs al·ludits cal destacar l'estudi conjuntural d'Eiras (1987) o la relació noccs/família/fecunditat d'Ortega (1989).
- 86.- Respecte això, vegeu García (1999a i 1999b), Cardús (2005) o, entre altres, Sánchez (1995).
- 87.- Dels sacramentaris, des del segle XVI a 1930, treballem amb 68.876 individus: 31.131 baptismes, 23.895 òbits, 6.925 noccs —13.850 persones—; dels padrons locals, entre 1860 i 1930, disposem de la informació de 30.794 persones; i, 2.295 olesans enregistrats en altres indrets al llarg del període estudiat.